

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE DIN IAȘI ÎN ANUL 2013¹

Activitatea de cercetare a Institutului de Arheologie din Iași s-a desfășurat în condiții normale în cursul anului 2013, după ce s-a reușit mutarea birourilor și a bibliotecii în noua locație, urmând a se găsi o soluție acceptabilă și pentru materialul arheologic.

Astfel, au fost încheiate cinci teme prevăzute în Planul de cercetare al Institutului, în care au fost implicați cinci cercetători. Au fost predate lucrările de sinteză aferente fiecărei teme, care vor fi publicate fie sub forma unor cărți, fie a unor studii de amploare în reviste de prestigiu din țară și străinătate.

Mai sunt în desfășurare încă 11 teme de cercetare și s-au propus altele trei începând cu 2014, în care vor fi angrenați trei specialiști din Institut.

În anul 2013, Institutul de Arheologie din Iași a fost organizator sau co-organizator a trei manifestări științifice internaționale, iar cercetătorii noștri au prezentat 36 de comunicări științifice la simpozioane și congrese internaționale. Au fost organizate cinci manifestări științifice cu caracter național, iar specialiștii din cadrul Institutului au fost invitați să prezinte 33 de comunicări și conferințe în diferite centre științifice din țară.

Cercetările arheologice de teren s-au concentrat în acest an asupra săpăturilor sistematice pe șantierele de la Mitoc-Malu Galben (jud. Botoșani), Slava Rusă și Isaccea (jud. Tulcea), Peștera Ungurească-Peștera Caprelor (jud. Cluj), dar și pe săpături de salvare, mai ales în județul Iași.

I. SITUAȚIA PERSONALULUI DE CERCETARE

În anul 2013, în Institutul de Arheologie au activat 18 cercetători, dintre care șase cu jumătate de normă. Unul a decedat, iar alți cinci au fost pensionați. Au fost organizate deja două concursuri de ocupare a posturilor, iar pentru anul 2014, s-au demarat procedurile pentru noi concursuri în scopul acoperirii posturilor deficitare, mai ales în cadrul departamentelor de Preistorie și Arheologie medievală.

II. PROGRAME ȘI TEME DE CERCETARE

Conform Programului de cercetare al Institutului de Arheologie Iași, în anul 2013, s-au încheiat cinci teme de cercetare, după cum urmează:

- *Depozite și tezaure din cultura Cucuteni*, din Programul *Civilizații preistorice în spațiul carpato-dunărean* (responsabil: dr. D. Monah)²;
- *Problema ceramicii lucrate la roată și începuturile celei de-a doua epoci a fierului în spațiul carpato-dunărean și pontic*, din Programul *Civilizații preistorice în spațiul carpato-dunărean* (responsabil: dr. C. Ionomu);
- *Aspecte ale sistemului urbanistic din Schythia Minor. Studii de caz: Ibida (Slava Rusă, jud. Tulcea) și Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea)*, din Programul *Romanizare, migratori și culturi la nordul Dunării de Jos în mileniul I d. Hr.* (responsabil: dr. D. Aparaschivei);

¹ Sinteza realizată în acest material a fost elaborată pe baza rapoartelor întocmite de cercetătorii Institutului de Arheologie din Iași pentru activitatea din anul 2013.

² Dr. D. Monah a decedat în cursul anului 2013.

- *Viața creștină la Dunărea de Jos ilustrată prin descoperiri arheologice inedite (sec. IV–XIII)*, din Programul *Romanizare, migratori și culturi la nordul Dunării de Jos în mileniul I d. Hr.* (responsabil: dr. C. Chiriac; membru în echipă: Prof. Dr. D. Gh. Teodor);

- *Evoluția instrumentarului agricol și a tehnicilor de producție cerealiere și influența lor asupra economiei și societății medievale românești din spațiul carpato-nistrean*, din Programul *Civilizația medievală rurală și urbană românească la est de Carpați* (responsabil: dr. G. A. Bilavschi).

Noile teme propuse și aprobate pentru următoarea perioadă sunt:

- *Aspecte economice din istoria veche a României. Producția și importurile vitrice în Dobrogea antică între secolele V a.Chr. – VII d.Hr.*, în Programul *Romanizare, migratori și culturi în mileniul I d.Hr.* (responsabil: dr. C. Chiriac; membri în colectiv: dr. S. P. Boțan, ing. L. O. Teodor – Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași); termen: 2014–2016.

- *Piese de podoabă și de vestimentație și rolul lor în scrierea „istoriei cotidianului” în provincia Scythia Minor*, în Programul *Romanizare, migratori și culturi în mileniul I d.Hr.* (responsabil: dr. D. Aparaschivei); termen: 2014–2016.

- *Universul rural medieval din Moldova: repere istoriografice, direcții și metode de cercetare* în Programul *Civilizația medievală rurală și urbană românească la est de Carpați*, (responsabil: dr. G. Bilavschi); termen: 2014–2017.

III. CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE TEREN (CAMPANIA 2013) ȘI PRELUCRAREA MATERIALULUI ARHEOLOGIC

În anul 2013, cercetătorii Institutului de Arheologie din Iași au participat la săpături arheologice pe mai multe șantiere din țară și au prelucrat materialul arheologic din siturile în care au activat, după cum urmează:

1. Șantiere arheologice sistematice

- dr. V. Chirica, șantierul Mitoc-Malu Galben, jud. Botoșani (iulie 2013), în cooperare cu specialiști de la Universitatea din Liège-Belgia (prof. Pierre Noiret) și Cambridge-Anglia (prof. Philip Nigst);

- dr. C.-M. Lazarovici, șantierul Peștera Ungurească-Peștera Caprelor, jud. Cluj (august – septembrie 2013);

- dr. C. Chiriac, șantierul Slava Rusă-Ibida (august 2013);

- dr. D. Aparaschivei, șantierul Slava Rusă-Ibida (iulie 2013); șantierul Isaccea-Noviodunum, jud. Tulcea (august 2013);

- dr. G. Bilavschi, șantierul Isaccea-Noviodunum, jud. Tulcea (august 2013).

2. Șantiere arheologice de salvare

- dr. V. Chirica, dr. G. Bilavschi, dr. D. Aparaschivei, dr. G. Bodi, drd. B. Minea, asistență arheologică de specialitate, pe baza Contractului Nr. 5408/12.08. 2013, încheiat cu S.C. CONEST S.A., pentru supraveghere arheologică de specialitate, Școala ”Carol”, 2013–2014.

3. Prelucrarea materialului arheologic

- dr. D. Aparaschivei – obiecte de metal din așezarea fortificată romană târzie de la Ibida (Slava Rusă), jud. Tulcea și din cetatea de la Noviodunum (Isaccea), jud. Tulcea;

- dr. G. Bilavschi – ceramica de pe șantierul Isaccea-Noviodunum, jud. Tulcea;

- dr. C. Chiriac – sticlă și sigilii din așezarea fortificată romană târzie de la Ibida (Slava-Rusă), jud. Tulcea; sigilii din așezarea de la Oltina (jud. Constanța);

- dr. V. Chirica – materialul arheologic și gestionarea cercetărilor de la Mitoc-Malu Galben, jud. Botoșani;

- dr. I. Ioniță – prelucrarea mai multor colecții de materiale arheologice inedite, din secolele II–V p.Chr., de la Institutul de Arheologie din Iași, Muzeul de Istorie din Botoșani și Muzeul „Vasile Pârvan” din Bârlad;

- dr. C.-M. Lazarovici – prelucrarea materialului aparținând culturii Starčevo-Criș și Cucuteni din siturile Poienești-Măgura-Dealul Teilor și Valea Caselor, jud. Vaslui;

- dr. V. Mihailescu-Bîrliba – încheierea prelucrării, reconstituirii, înregistrării, desenării și fotografierii materialelor arheologice recoltate din săpăturile arheologice din necropolele de la Târzia, Braniște și Gura Secului-Nemțșor, jud. Neamț;
- dr. A. Opaț – prelucrarea amforelor din situl de la Pompeiopolis (Turcia);
- dr. R. Popovici – prelucrarea materialului arheologic descoperit în vecinătatea mănăstirii Barnovschi din Iași;
- dr. V. Spinei – prelucrarea materialului arheologic medieval de la Bârlad – „Prodana”, jud. Vaslui.

IV. MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE ORGANIZATE DE INSTITUT

A. Internaționale

- V. Cojocaru, G. Bilavschi (org.), International Symposium *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, organized within the research projects *External Relations of the Pontic Greek Cities in Hellenistic and Roman Times: a Multidisciplinary Approach* (PN-II-ID-PCE-2011-3-0054) as well as *Amici Populi Romani* (APR) and *Dynasties of the Hellenistic World* (DHW), in honour of Prof. H. Heinen, Trier, Constanța, 8–12 iulie 2013;
- S. Musteață (org.), *18th International Conference on Cultural Heritage and New Technologies CHNT 18*, Iași, 11–13 noiembrie 2013;
- V. Spinei, președinte de onoare al celui de-al III-lea Congres Arheoinvest, Iași, 6–8 iunie 2013.

B. Naționale

- D. Aparaschivei, G. Bilavschi (org.), Colocviul *Institutul de Arheologie din Iași între prezent și viitor. Rezultate ale cercetării arheologice ieșene din ultimii ani*, Institutul de Arheologie din Iași, 28 iunie 2013;
- C. Chiriac, D. Aparaschivei, A. Opaț, A. Rubel, L. Munteanu (co-org.), *Ziua Porților deschise la (L)Ibida”, 28 august 2013* (în colaborare cu ICEM Tulcea, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași ș.a.);
- V. Chirica (org.), Conferința – Expoziție: *Valea Prutului între Miorcani și Ripiceni. Stratigrafie geologică și locuri paleolitice*, Academia Română – Filiala Iași, 24 octombrie 2013;
- I. Ioniță (org.), Simpozionul *Antichitatea târzie în arealul Daciei răsăritene (sec. II–IV d. Hr.)* – Academia Română – Filiala Iași, 30 octombrie 2013;
- C.-M. Lazarovici, Al. Rubel (org.), Simpozionul de etnoreligie *Idei, credințe, simboluri*, Muzeul Unirii – Institutul de Arheologie Iași, 14 mai 2013.

V. PARTICIPĂRI CU COMUNICĂRI LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE

A. Internaționale

- **D. Aparaschivei**, *Medical Care for the Roman Army on the Trajan’s Column*, la Conferința internațională *Columna Traiani – Trajan’s Column: A Victory Monument and War Report in Pictures*, International Conference Marking the 1900th Anniversary of Trajan’s Column, Viena, 9–12 mai 2013.
- **D. Aparaschivei**, *Vizibilitatea serviciilor medicale romane în războaiele cu dacii de la începutul secolului al II-lea p. Chr.*, la Simpozionul Internațional *Arheologia Mileniului I*, Ploiești, 29–30 august 2013.
- **D. Aparaschivei**, Workshop-ul de organizare a proiectului internațional *Black Sea-Unity and Diversity in Roman Antiquity*, Turcia, Sinope, 2–5 septembrie 2013.
- **D. Aparaschivei**, *The condition of children in Scythia Minor*, la Simpozionul Internațional *Culture and Civilisation at the Lower Danube. East and West*, XVth edition, Călărași-Ruse, 14–17 octombrie 2013.
- V. Vasilache, I. Sandu, A. V. Sandu, **D. Aparaschivei**, *Study on a VIth century p. Chr. buckle plate through non-invasive techniques*, la Colocviul *Connecting finds, people and landscapes. Unifying visions on the distant past*, Iași, 26 aprilie 2013.

- **G. Bilavschi**, *Romanian Terminology relating to the Traditional Agricultural and Pastoral Practices*, Masă Rotundă organizată în cadrul Seminarului de Limbi române, Institut für Romanistik, Universität Wien, Viena, 6 decembrie 2013.
- **M. Danu, G. Bodi**, *Palinologia arheologică în România – o privire în trecut și stadiul actual*, la Third Arheoinvest Congress *Interdisciplinary Research in Archaeology*, Iași, 6–8 iunie 2013.
- **G. Bodi**, *You talk the talk, but how do you walk the walk? A personal and pragmatic take on the archaeological practice in Romania*, la *The 19th Annual meeting of the European Association of Archaeologists*, Pilsen, 4–8 septembrie 2013.
- **C. Chiriac, L. Munteanu**, *Trade Connections between Asia Minor and the West-Pontic Area (1st–4th Century AD): Some Sphragistic and Numismatic Considerations*, la Simpozionul *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Constanța, 9 iulie 2013.
- **C. Chiriac, S. Boțan**, *Roman Glass Vessels in the West Pontic Area (1st–3rd Centuries AD). General Remarks*, la Simpozionul *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Constanța, 10 iulie 2013.
- **C. Chiriac, Șt. Honcu**, *Cercetări periegetice recente la Tuzla-Far – evidența ceramică*, la Sesiunea internațională Pontica, Constanța, 4–5 octombrie 2013.
- **C. Chiriac, F. Matei-Popescu**, *O inscripție romană târzie de la Tomis*, la Sesiunea internațională Pontica, Constanța, 4–5 octombrie 2013.
- **C. Chiriac, L. Munteanu, C. Băjenaru**, *Descoperiri sigilare romane la Ulmetum și problematica lor*, la Sesiunea internațională Pontica, Constanța, 4–5 octombrie 2013.
- **C. Chiriac**, *Trei sigilii bizantine inedite descoperite în Dobrogea*, la Sesiunea internațională Pontica, Constanța, 4–5 octombrie 2013.
- **V. Chirica, V.-C. Chirica**, *Les recherches sur le Paléolithique supérieur dans l'espace carpatodniestréen*, l'Université de Neuchâtel (Suisse), 2013.
- **V. Chirica**, *Vivre et mourir en Préhistoire. L'Homme et le Feu chez les Gravettiens et les Magdaleniens de l'Europe*, la Simpozionul *Homines, Funera, Astra. The Archaeology of Death in Ancient Times Life Beyond Life?*, Alba Iulia, septembrie 2013.
- **V. Cojocaru**, *Die Proxenie im pontischen Raum*, Universitatea din Viena, 5 iunie 2013.
- **V. Cojocaru**, *Die Beziehungen der nord-pontischen Griechen zu den auser-pontischen Regionen und Dynastien, einschliesslich der römischen Hegemonialmacht: Historiographische Übersicht*, la Simpozionul *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Constanța, 8–12 iulie 2013.
- **V. Cojocaru**, *Antonia Tryphaina im östlichen dynastischen Netzwerk*, la *Fifth International Congress on Black Sea Antiquity. The Danubian Lands between the Black Sea, Aegean and Adriatic Seas*, Belgrad, 17–21 septembrie 2013.
- **C. Hriban**, *The Measure of the Cultural Landscape. Traditional Units and their Meaning*, la Conferința *Experience & Explanation in Knowledge Society*, Universitatea de Nord, Centrul Baia Mare, Facultate de Filozofie, Baia Mare, 14–17 martie 2013.
- **C.-M. Lazarovici**, *Anthropomorphic and zoomorphic statuettes from Scânteia site (Cucuteni A3). A case study proving intentional fragmentation*, la a 19-a întâlnire EAA, la secțiunea *Deliberate fragmentation revisited. Assessing social and material agency in the archaeological record*, Pilsen, 4–8 septembrie 2013.
- **C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici**, **Correlations and new observations regarding absolute and relative chronology of the Romanian neolithic based on Banat and Transylvanian researches**, la a 19-a întâlnire EAA, la secțiunea *Relative vs. Absolute Chronology of the Neolithic of the Carpathian Basin and South Eastern Europe*, Pilsen, 4–8 septembrie 2013.
- **C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici**, *Copper Age houses. Between archaeological data, ethnographic evidences and practical reconstructions*, la Simpozionul internațional *From wattle and daub to the cement*, Muzeul de Istorie din Strumica, Macedonia, 3–5 noiembrie 2013.
- **V. Mihailescu-Bîrliiba**, *Moneda romană republicană în Dacia pre-romană*, la Sesiunea Internațională *Arheologia mileniului I p. Chr.*, Ediția a XII-a, Ploiești, 29–31 august 2013.
- **L. Munteanu, C. Chiriac, B. Minea**, *Monede antice și bizantine din colecția Muzeului de Istorie Naturală din Iași*, la Simpozionul Internațional de Numismatică, Brașov, 20–21 septembrie 2013.

- **A. Opaïț**, *On the origin of Kapitän 2 amphora type*, la conferința *Per Terram, per Mare* organizată de Universitatea din Nicosia, Cipru, 12–16 aprilie 2013.
- **A. Opaïț**, *Despre consumul de vin, ulei de măsline și pește în mediul rural al Dobrogei romane (sec. II p.Chr. – V p.Chr.)*, la Sesiunea internațională Pontica, Constanța, 4–5 octombrie 2013.
- **A. Poruciuc**, *Clues to the chronology of Old Germanic loans in Southeast European languages*, la International Conference on Balkan Linguistics, Toruń, Nicolaus Copernicus University, Institute of Slavic Philology, 6–7 mai 2013.
- **Al. Rubel**, *Ernst Jünger und Frankreich*, la Institutul Goethe, Paris, 14 februarie 2013.
- **Al. Rubel**, *Persönliche Frömmigkeit und 'Staatsreligion' in Dacia und Moesia Inferior. Über das 'Römische' an der 'römischen Religion'*, la 2nd international conference on the Roman Danubian Provinces, Ferrara, 20–22 noiembrie 2013.
- **Al. Rubel**, *Eine Besitzermarke aus Ibida (Slava Rusa, Rumänien). Überlegungen zur römischen Militärpräsenz im Donauhinterland*, la Freie Universität Berlin, Institut für Prähistorische Archäologie, Berlin, 3 decembrie 2013.
- **Al. Rubel**, *Greek and Roman healing cults reconsidered. Arguments for a reevaluation of the concept of "personal piety"*, la simpozionul *European Symposium on Religious Art, Restauration and Conservation*, Alba Iulia, 16–18 mai 2013.
- **Al. Rubel**, *Patterns of infant-burials. Infant burials in Iron Age Europe in the ethnographical context of deviant burials, incineration and inhumation*, la Simpozionul *Homines, Funera, Astra: International Symposium on Funeral Archaeology*, Alba Iulia, 15–18 septembrie 2013.
- **V. Spinei**, *Nord-estul Moldovei medievale în contextul evenimentelor internaționale*, la Colocviul internațional *Orheiul Vechi și marele drum al sării*, Chișinău, 24 aprilie 2013.
- **V. Spinei**, *Cercetările interdisciplinare din România*, la al III-lea Congres Arheinvest, Iași, 6 iunie 2013.
- **V. Spinei**, prelegeri în cadrul programului Erasmus la Freie Universität Berlin, Institut für Prähistorische Archäologie, Berlin, Germania.

B. Naționale

- **D. Aparaschivei**, *Prelegerea Medici și pacienții în Antichitatea romană*, Muzeul de Istorie și Arheologie „V. Pârvan”, Bârlad, 2 noiembrie 2013.
- **D. Aparaschivei**, *Ibida (Slava Rusă), Raport arheologic. Săpăturile din campania 2012*, la Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice, Craiova, mai 2013 (în colab.).
- **D. Aparaschivei**, *Șantierul Ibida (Slava Rusă, jud. Tulcea) – Sectorul Curtina X*, la Colocviul Institutul de Arheologie din Iași între prezent și viitor. *Rezultate ale cercetării arheologice ieșene din ultimii ani*, Iași, 28 iunie 2013.
- **D. Aparaschivei**, *Prelegerea Mediciei, pacienții și sistemul medical în Imperiul Roman*, susținută la Casa Municipală de Cultură „Mihail Sadoveanu” Pașcani, 12 februarie 2013.
- **G.A. Bilavschi, D. Aparaschivei**, *Mărturii ale locuirii romano-bizantine și medievale în cetatea Isaccea – „Noviodunum” (jud. Tulcea) în lumina cercetărilor arheologice din Sector Curtină*, la Colocviul Institutul de Arheologie din Iași între prezent și viitor. *Rezultate ale cercetării arheologice ieșene din ultimii ani*, Iași, 28 iunie 2013.
- Fl. Topoleanu, **G.A. Bilavschi et al.**, *Săpăturile de la Isaccea, jud. Tulcea (Noviodunum), Punct: Cetate*, la cea de-a XLVII-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Craiova, 23–26 mai 2013.
- **G. Bodi**, R. Pîrnău, M. Danu, R. Cavaleriu, *O nouă abordare a activităților de subzistență în Eneoliticul din NE României*, la cel de-al XXIV-lea Simpozion Național de Istorie și Retrologie Agrară din România *SIRAR – trecut, prezent și viitor*, Iași, 26–28 iunie 2013.
- **C. Chiriac**, *Cercetările arheologice de la (L)ibida. Campania 2012*, la colocviul Institutul de Arheologie din Iași între prezent și viitor. *Rezultate ale cercetării arheologice ieșene din ultimii ani*, Iași, 28 iunie 2013.
- **C. Chiriac, L. Munteanu**, *Observații privind plumburile comerciale romane din zona Asiei Mici, descoperite în arealul vest-pontic (secolele I–IV d. Hr.)*, la Simpozionul Național de numismatică, Craiova, 23–25 octombrie 2013.

- **V. Chirica**, Conferința *Valea Prutului între Miorcani și Ripiceni. Stratigrafie geologică și locuri paleolitice*, Academia Română – Filiala Iași, 24 octombrie 2013.
- **V. Chirica**, V.-C. Chirica, *Focul – creație materială și spirituală a comunităților umane preistorice*, la Seminarul de etnoreligie *Idei, credințe, simboluri*, cu tema *Lumina și focul în rituri și ritualuri sacre*, Iași, 14 mai 2013.
- **C. Hriban**, *Societatea postindustrială, recuperarea spațiului public și actualitatea lui Lefebvre*, la Sesiunea de comunicări științifice *Societatea românească în fața provocărilor mileniului trei*, ICES „Gh. Zane” al Academiei Române – Filiala Iași, 28 februarie 2013, Iași.
- **C. Hriban**, *Protimisis și sultan-mezat în peisajul sonor al Moldovei pre-moderne. Puterea politică și controlul spațiului urban*, în cadrul Simpozionului Național „Vasile Pârvan”, Muzeul Județean „Iulian Antonescu” Bacău, 3–4 octombrie 2013, Bacău.
- **C. Iconomu**, *Euctemon – un producător de lucerne la Tomis*, la coloctivul *Institutul de Arheologie din Iași între prezent și viitor. Rezultate ale cercetării arheologice ieșene din ultimii ani*, Iași, 28 iunie 2013.
- **I. Ioniță**, *Necropola de la Miorcani (jud. Botoșani) din secolul al IV-lea d. Hr. Date preliminare*, la Sesiunea națională a Muzeului „Vasile Pârvan”, Bârlad, 17–18 mai 2013.
- **I. Ioniță**, O. L. Șovan, *Noi descoperiri de tip Sântana de Mureș (secolul IV d. Hr.) din Câmpia Moldovei*, la Sesiunea națională a Muzeului „Vasile Pârvan”, Bârlad, 17–18 mai 2013.
- **I. Ioniță**, *Câteva descoperiri sarmatice inedite și unele aspecte referitoare la relațiile dacilor liberi cu sarmații*, la simpozionul *Antichitatea târzie în arealul Daciei răsăritene (sec. II–IV d. Hr.)*, Filiala din Iași a Academiei Române, 30 octombrie 2013.
- **I. Ioniță**, O. L. Șovan, *O nouă necropolă din secolul al IV-lea d. Hr. Descoperită la Leorda (jud. Botoșani)*, la simpozionul *Antichitatea târzie în arealul Daciei răsăritene (sec. II–IV d. Hr.)*, Filiala din Iași a Academiei Române, 30 octombrie 2013.
- Gh. Lazarovici, **C.-M. Lazarovici**, *Simboluri și ritualuri sacre preistorice privitoare la lumină și foc*, la Seminarul de etnoreligie *Idei, credințe, simboluri*, cu tema *Lumina și focul în rituri și ritualuri sacre*, Iași, 14 mai 2013.
- **C.-M. Lazarovici**, G. Trnka, Gh. Lazarovici, *Silexul din zona de nord a Dunării. Stadiul cercetărilor*, la simpozionul *Institutul de Arheologie din Iași între prezent și viitor. Rezultate ale cercetării arheologice ieșene din ultimii ani*, Institutul de Arheologie, Iași, 28 iunie 2013.
- **C.-M. Lazarovici**, G. Trnka, Gh. Lazarovici, *Noi cercetări privind sursele de silex și sare*, la al XXIII-lea Seminar Național de Etnoarheologie, al XXVI-lea Simpozion Național de Arheometrie, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Muzeul Etnografic al Transilvaniei Cluj-Napoca, Iclod, 4–5 iulie 2013.
- Gh. Lazarovici, **C.-M. Lazarovici**, *Ceramica cu toarte pastilate din Atelierul de bijuterii de la Cheile Turzii – Peștera Ungurească/Caprelor*, la *Simpozionul Arheoinvest. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie. Ediția I-a. In Memoriam Liviu Măruia*, Universitatea de Vest, Timișoara, 7 decembrie 2013.
- **V. Mihailescu-Bîrliba**, *Moneda romană la răsărit de Carpați (secolele II–III p. Chr.)*, la Sesiunea națională de comunicări științifice, Bârlad, 17–18 mai 2013.
- **V. Mihailescu-Bîrliba**, *Din nou despre moneda romană la dacii din afara provinciei Dacia (extra fines Imperii)*, la al XXX-lea Simpozion de Numismatică, Brașov, 20–21 septembrie 2013.
- **V. Mihailescu-Bîrliba**, *Tezaure descoperite, tezaure pierdute, tezaure regăsite*, la Conferința națională *Oltenia. Interferențe culturale*, ediția a IV-a, Craiova, 23–25 octombrie 2013.
- **V. Mihailescu-Bîrliba**, *Tezaure descoperite, pierdute și regăsite*, la Simpozionul *Antichitatea târzie în arealul Daciei răsăritene (sec. II–IV d. Hr.)*, Iași, 30 octombrie 2013.
- **L. Munteanu**, **R. Popovici**, *Descoperiri monetare în așezări medievale rurale din județul Neamț (secolele XV–XVII)*, la Simpozionul național de numismatică, Craiova, 23–25 octombrie 2013.
- **L. Munteanu**, **C. Chiriac**, **B. Minea**, *Monede antice și bizantine aflate în colecția Muzeului de Istorie Naturală din Iași*, la Simpozionul *Antichitatea târzie în arealul Daciei răsăritene (sec. II–IV d. Hr.)*, Iași, 30 octombrie 2013.
- **A. Poruciuc**, *Lumina și orificiile omfalice*, la Seminarul de Etnoreligie *Lumina și focul în rituri și ritualuri*, Iași, 14 mai 2013.

- **A. Poruciuc**, *Repere interdisciplinare privitoare la prezența unor comunități vechi germanice la est de Carpați în secolele II–IV î.Hr.*, la Simpozionul *Antichitatea târzie în arealul Daciei Răsăritene (sec. II–IV d.Hr.)*, Filiala Iași a Academiei Române, 30 octombrie 2013.

- **A. Poruciuc**, *Arheologie și lingvistică – argumente convergente privitoare la contacte interetnice din zona est-carpatică în prima jumătate a mileniului I*, în cadrul simpozionului *Institutul de Arheologie din Iași între prezent și viitor. Rezultate ale cercetării arheologice ieșene din ultimii ani*, Institutul de Arheologie Iași, 28 iunie 2013.

- **A. Rubel**, *Ritualuri de înmormântare a copiilor. Privire comparativă asupra înmormântării copiilor în nordul Germaniei în preistorie și perioada germanică*, la Seminarul de Etnoreligie, Iași, 14 mai 2013.

- **V. Spinei**, *Periplu în Iașul istoric și cultural*, la Festivitatea de deschidere a Anului universitar, la Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 30 septembrie 2013.

- **V. Spinei**, *Apariții editoriale recente din domeniul istoriei și arheologiei naționale*, la Simpozionul organizat de Muzeul Brăilei, 6 decembrie 2013.

VI. STAGII DE DOCUMENTARE-CERCETARE/BURSE

Nevoia de documentare în biblioteci de prestigiu din Europa, dar și participarea la conferințe și simpozioane internaționale au favorizat deplasarea mai multor cercetători din cadrul Institutului la instituții universitare și de cercetare din Republica Moldova, Turcia, Bulgaria, Austria, Germania, Polonia, Serbia, Macedonia, Rusia, Cehia, Belgia, Ucraina. De asemenea, stabilirea de relații mai consistente, în vederea implicării în proiecte europene, a reprezentat un obiectiv important pentru Institutul de Arheologie. Remarcăm și în acest an obținerea unei burse de cercetare postdoctorală din partea Fundației Familiei M. Elias, pentru Dr. G. Bilavski, în perioada noiembrie–decembrie 2013, la Viena.

VII. PROGRAME DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ (GRANTURI ȘI PROIECTE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE) ÎN 2012

În ceea ce privește proiectele cu finanțare obținute de membrii Institutului, în cursul anului 2013, s-au derulat cinci proiecte UEFISCDI, din care patru IDEI (directori: dr. D. Monah, dr. V. Cojocaru, dr. S. Musteață, dr. Al. Rubel) și unul Resurse Umane (director: dr. G. Bodi).

De asemenea, dr. V. Chirica a coordonat un contract extrabugetar pentru descărcare de sarcină arheologică și consultații de specialitate oferite cu prilejul diferitelor lucrări desfășurate pe teritoriul municipiului Iași.

În anul 2013, s-a încheiat și Proiectul cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, Axa prioritară 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, Domeniul major de intervenție 1.5 „Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării”. Titlul proiectului este „Științele socio-umaniste în contextul evoluției globalizate–dezvoltarea și implementarea programului de studii și cercetare postdoctorale”; contract POSDRU 89/1.5/S/61104.

VIII. BIBLIOTECA

Activitatea în cadrul bibliotecii în anul 2013 s-a desfășurat în condiții normale, chiar dacă mai rămân destule probleme cu mobilierul pentru cărți. În acest an, au intrat în Institut aproape 700 de noi titluri, fie din schimburi, fie din donații și au fost trimise pentru schimb câteva sute de colete către instituții similare din străinătate, cu precădere. S-a accelerat înregistrarea computerizată a revistelor care se află în fondurile bibliotecii. Numărul de cititori pe anul în curs a fost de circa 600 de persoane. Începând din acest an, se pot desfășura activități de voluntariat specifice muncii de bibliotecă și de a căror coordonare se ocupă doamna bibliotecar dr. Mihaela Cazacu.

IX. ACTIVITATEA EDITORIALĂ

În anul 2013, au fost publicate trei cărți de autor la edituri de prestigiu din țară. Alte 12 volume au fost editate sau coordonate de cercetători din Institut, în colecțiile girate de instituția noastră sau în alte colecții. De asemenea, numărul XXXVI/2013 din *Arheologia Moldovei*, revista Institutului de Arheologie din Iași, a fost publicat de către Editura Academiei Române.

În ceea ce privește studiile, articolele, notele și recenziile științifice, cercetătorii din cadrul instituției noastre au publicat în reviste de prestigiu din străinătate sau din țară 65 de studii, articole, note și rapoarte arheologice, dar și patru recenzii.

X. LISTA PUBLICAȚIILOR MEMBRILOR INSTITUTULUI ÎN ANUL 2012

Dr. Aparaschivei Dan – CS III

- *Physicians and Medicine in the Roman Army of Moesia Inferior*, in *Dacia* NS, LVI, 2012, p. 99–118.
- *Instrumentarul medical și/sau de cosmetică din Moesia Inferior*, in *Pontica*, 45, 2012, p. 279–310 (în colab. cu V. Vasilache).
- *Raport arheologic. Slava Rusă (Ibida), Sector X*, in *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2012*, Iași, 2013, p. 119–121.

Dr. Bilavski George Aurelian – CS

- *Dinamica economiei agricole din Moldova oglindită în izvoarele veacurilor XIV–XVII*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 119–151.
- *Raport arheologic. Isaccea, jud. Tulcea (Noviodunum), Punct: Cetate*, in *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2012*, Iași, 2013, p. 70–75 (în colab.).

Dr. Bodi George – CS

- *Gisements épipaléolithiques-mésolithiques entre le Dniestr et la Tissa*, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2013 (în colab. cu V. Chirica, V.-C. Chirica).
- *O nouă abordare a activităților de subsistență în Eneoliticul din NE României*, in *Lucrări științifice publicate cu ocazia celui de al XXIV-lea Simpozion Național de Istorie și Retrologie Agrară din România* (eds. V. M. Bohateruț, K. M. Dobay), Iași, 2013, p. 591–607 (în colab. cu R. Pîrnău, M. Danu, R. Cavaleriu).
- *Le phénomène funéraire dans le Paléolithique de l'Europe. La spiritualité de la déposition d'offrandes dans les tombeaux*, in *SAA*, XVIII, 2012, p. 5–80 (în colab. cu V. Chirica, V.-C. Chirica).

Dr. Chiriac Costel – CS II

- *Civilizația bizantină și societatea din regiunile extracarpatice ale României în secolele VI–VIII*, Editura Istros, Brăila, 2013.
- *Balles de fronde grecques en pays Gète et ailleurs. Sur les traces de Zopyrion dans le bas Danube*, in *Revue archéologique*, 2013, 2, p. 227–304 (în colab. cu Al. Avram, I. Matei).
- *Sticlăria elenistică și romană din Pontul Euxin. Între producție și import (Hellenistic and Roman Glassware of the Pontic Area Between Production and Import)*, in *Poleis în Marea Neagră: relații interpontice și producții locale (Poleis in the Black Sea Area: Inter-Pontic Relations and Local Productions)* (eds. F. Panait-Bîrzescu, I. Bîrzescu, F. Matei-Popescu, A. Robu), București, 2013, p. 278–318 (textul) și p. 439–451 (planșele) (în colab. cu S. Boțan).
- *Sigilii dobrogene inedite. II*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 159–168.
- *Noi bronzuri figurate din Dobrogea*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 229–238 (în colab. cu G. Nuțu).

Dr. Chirica Vasile – CS I

- *Gisements épipaléolithiques-mésolithiques entre le Dniestr et la Tissa*, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2013 (în colab. cu G. Bodi, V.-C. Chirica).
- *Roumanie et République Moldave*, in *Le Paléolithique supérieur européen. Bilan quinquennal 2006–2011* (éd. P. Noiret), UISPP, Comm. VIII, ERAUL 130, Liège, 2013, p. 13–19 (în colab. cu V.-C. Chirica).

- *Le phénomène funéraire dans le Paléolithique de l'Europe. La spiritualité de la déposition d'offrandes dans les tombeaux*, in *SAA*, XVIII, 2012, p. 5–80. (în colab. cu G. Bodi, V.-C. Chirica).
- *Profesorul Nicolae Ursulescu la vârsta împlinirii*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 376–377.

Dr. Cojocaru Victor – CS II

- (coord. colecției Pontica et Mediteranee), F. Panait-Bîrzescu, I. Bîrzescu, F. Matei-Popescu, A. Robu A. (eds.), *Poleis în Marea Neagră: relații interpontice și producții locale (Poleis in the Black Sea Area: Inter-Pontic Relations and Local Productions)*, Editura Humanitas, București, 2013.
- *De la relațiile externe ale orașelor pontice la relațiile externe ale apoikiilor nord-pontice*, in *Pontica*, 45, 2012, p. 65–76.
- *Antonia Tryphaina*, in *Pontica*, 45, 2012, p. 119–134.
- *Relațiile interpontice ale orașelor grecești de la nordul Mării Negre și contactele acestora cu barbarii din hinterland pe baza izvoarelor epigrafice*, in *Poleis în Marea Neagră: relații interpontice și producții locale (Poleis in the Black Sea Area: Inter-Pontic Relations and Local Productions)* (eds. F. Panait-Bîrzescu, I. Bîrzescu, F. Matei-Popescu, A. Robu), București, 2013, p. 87–142.
- (rec.), M. Dana, *Culture et mobilité dans le Pont-Euxin. Approche régionale de la vie culturelle des cités grecques*, Bordeaux, 2011, in *Pontica*, 45, 2012, p. 659–675.
- (rec.), J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. H. Archibald (eds.), *Pistiros IV. Excavations and Studies*, Praha, 2010, 246 S, zahlr. Abb., 41 Farbtaf., 1 Beil.4 (Studia Hercynia. 14), in *Dacia*, 57, 2013, p. 180–182.

Dr. Hriban Cătălin Iulian – CS

- *Quelques considerations sur la configuration de l'espace urbain dans la ville premoderne de Iași*, in *SAA*, XIX, 2013, Iași, p. 201–218.
- *Landscape – The Basic Element of Spatial culture*, in *Unity and Diversity in Knowledge Society Epistemology and Philosophy of Science & Ethics, Social and Political Philosophy & Economic Theories and Practices Proceedings of the International Conference of Iasi 27–30 September 2012* (eds. T. Dima, C. M. Gasparyl, D. G. Simbotin), Institutul European, Iași, 2013, p. 151–164.
- *Protimisis și sultan-mezat în peisajul sonor al Moldovei pre-moderne. Puterea politică și controlul spațiului urban*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 287–290.

Dr. Iconomu Constantin – CS I (1/2 normă)

- *Euctemon – un producător de lucerne la Tomis (I)*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 191–220.

Dr. Ioniță Ion – CS I (1/2 normă)

- *O necropolă a dacilor liberi la Ștefănești (jud. Botoșani)*, in *Acta Musei Tutovensius*, VIII, 2013, p. 47–52 (în colab. cu O. L. Șovan).

Dr. Lazarovici Cornelia-Magda – CS I

- *Din nou despre vasele de tip coșulet*, in *De Hominum primordiis. Studia in honorem Professoris Vasile Chirica*, (eds. G. Bodi, M. Danu, R. Pîrnău), Iași, 2013, p. 127–140.
- *Plastica așezării cucuteniene de la Ruginoasa*, in *Memoria Antiquitatis*, 28, 2013, p. 63–135 (în colab. cu Gh. Lazarovici).
- *Gropile de cult din așezarea Poienești-Măgura/Dealul Teilor*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 199–210.
- *Wintering system of steppe nomads and two bronze sickles from Poienești*, in *Rosiskie Archeologiceskie Exegodnik*, 2, 2012, p. 172–193 (în colab. cu N. Boroffka).
- *Etapa veche a atelierului de bijuterii de la Cheile Turzii – Peștera Ungurească*, în volumul *Arheoinvest. Simpozionul Național de Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie. Ediția I-a. In Memoriam Liviu Măruia*, Universitatea din Szeged, 2013, p. 6–49 (în colab. cu Gh. Lazarovici).
- *Cucuteni – Cetățuie (sat Băiceni, comuna Cucuteni, jud. Iași)*, in *Cultura Cucuteni. Valori regăsite ale preistoriei europene, Catalog de expoziție* (eds. L. Stratulat, S. Țurcanu, L. Solcanu), Iași, 2013, p. 59–63.
- *Ruginoasa – Dealul Drăghici (comuna Ruginoasa, jud. Iași)*, in *Cultura Cucuteni. Valori regăsite ale preistoriei europene, Catalog de expoziție* (eds. L. Stratulat, S. Țurcanu, L. Solcanu), Iași, 2013 p. 70–73.

- *Scânteia – Dealul Bodești (comuna Scânteia, jud. Iași)*, in *Cultura Cucuteni. Valori regăsite ale preistoriei europene, Catalog de expoziție* (eds. L. Stratulat, S. Țurcanu, L. Solcanu), Iași, 2013, p. 70–73.
- *Trușești – Țuguieta (comuna Trușești, jud. Botoșani)*, in *Cultura Cucuteni. Valori regăsite ale preistoriei europene, Catalog de expoziție* (eds. L. Stratulat, S. Țurcanu, L. Solcanu), Editura Palatul Culturii, Iași, 2013, p. 77–80.
- *Geophysical prospecting vs. Excavations at the Neolithic sites Țaga and Iclod*, in *Acta Musei Napocensis*, 47–48/I, 2010–2011 (2012), p. 9–25 (în colab. cu C. Mischka, Z. Maxim).
- *Petreștii de Jos, com. Petreștii de Jos, jud. Cluj. Punct: Cheile Turzii – Peștera Ungurească, Peștera Binder*, in *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2012*, Iași, 2013, p. 101–103 (în colab. cu Gh. Lazarovici, C. Roman, S. Tincu, Gh. Natea, V. Palaghie, B. Ciută, S. Colesniuc, B. Constantinescu).

Dr. Mihailescu-Bîrliba Virgil – CS I (1/2 normă)

- (coord.), C. M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Ruginoasa – Dealul Drăghici (Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, XX)*, Ediderunt V. Spinei et V. Mihailescu-Bîrliba), Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2012 [2013], 431 p.
- (coord.), C. Hriban, *Iașii în secolele XV–XVIII. Elemente de topografie istorică (Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, XXI)*, Ediderunt V. Spinei et V. Mihailescu-Bîrliba), Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2012 [2013], 198 p.+ 24 hărți.
- *New Data concerning the hoard of Roman denarii from Buda*, in *Scripta classica. Radu Ardevan sexagenario dedicata* (eds. I. Piso, V. Rusu-Bolindeț, R. Varga, S. Mustață, E. Beu-Dachin, L. Ruscu), Cluj-Napoca, 2011 (2013), p. 475–480.
- *New Analyses and Interpretation of Roman Republican Coins (KRIS LOCKYEAR, Patterns and Process in Late Roman Republican Coin Hoards, 157–2 BC)*, in *Studii și cercetări de numismatică*, s. n., III (XV), 2012, p. 197–203.
- *Noi analize și interpretări privind moneda romană republicană*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 153–157.
- *Epistole istorice (III)*, in *Zargidava. Revista de istorie*, 12, Bacău, 2013, p. 238–250.
- *Aurelian Sacerdoteanu – profesorul meu, mentorul lui Corneliu-Mihail Lungu*, in *Profesionistii noștri 10, Corneliu-Mihail Lungu, arhivist, istoric, profesor la 70 de ani* (eds. V. Munteanu, I. Lacatusu), Centrul european de studii Covasna-Harghita, Sfântu-Gheorghe, 2013, p. 71–73

Dr. Munteanu Lucian – CS

- *Legăturile orașelor grecești vest-pontice cu populațiile „barbare” în epoca elenistică. Evidența numismatică*, in *Poleis în Marea Neagră: Relații interpontice și producții locale* (eds. F. Panait-Bârzescu, I. Bîrzescu, F. Matei-Popescu, A. Robu), București 2013, p. 362–394.
- *Descoperiri monetare din Moldova. V*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 191–198.
- *Descoperiri monetare din așezările medievale de la Borniș, jud. Neamț (secolele XV–XVII) (I)*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 177–190 (în colab. cu R. Popovici).
- *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea [L(Ibida)]. Punct Cetatea Fetei*, in *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2012*, Iași, 2013, p. 119–121 (în colab.).
- *Secu, com. Vânători-Neamț, jud. Neamț Punct: Vechiul Schit Nifon al Mănăstirii Secu*, in *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2012*, Iași, 2013, p. 115–117 (în colab.).
- *Activități desfășurate în cadrul proiectului „Relațiile externe ale orașelor grecești pontice în perioada elenistică și epoca romană: o abordare multidisciplinară”*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 342–346 (în colab. cu S. Boțan).
- (rec.) G. Talmațchi, *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epoca autonomă- iconografie, legendă, metodologie, cronologie și contramarcare*, Cluj-Napoca, 2011, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 309–310.

Dr. Opaț Andrei – CS II (1/2 normă)

- *Post-Justinian Pottery Deposit from Pantikapaion-Bosporos: Rescue Excavations at 12, Teatral'naja St. in Kerch, 2006*, in *Archeologia*, 61, 2010, p. 63–94 (în colab. cu N. F. Fedoseev, K. Domzalski, A. V. Kulikov).
- *Producția și consumul de vin în ținuturile dintre Carpați și Marea Neagră (secolele II a. Chr.–III p. Chr.): unele considerații*, in *SCIIVA*, 64, 2013, 1–2, p. 21–65.

Prof. Dr. Poruciuc Adrian – CS I (1/2 normă)

- *Sub semnul Pământului Mamă – Rădăcini preistorice ale unor tradiții românești și sud-est europene*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2013.
- *The early stage of the relationship Romania-Germania as reflected in Old Germanic loans in Romanian*, in *Imperium und Romanisierung – Neue Forschungsansätze aus Ost und West zu Ausübung, Transformation und Akzeptanz von Herrschaft im Römischen Reich* (ed. Al. Rubel), Konstanz, 2013, p. 185–206.
- *The Thracian Hero-versus-Lion Motif Surviving in Romanian Ritual Songs*, in *Eleventh International Congress of Thracology, Istanbul, 8th–12th November, 2010* (ed. M. H. Sayar), Istanbul, 2013, p. 21–36.
- *Etimologia cuvintelor românești burtă, burde și borț, clarificate prin vechea germanică*, in *Convergențe lingvistice – Lucrările celui de-al patrulea simpozion internațional de lingvistică, București, 5–6 noiembrie 2010* (eds. N. Saramandu, M. Nevaci, C. I. Radu), București, 2013, p. 159–174.
- *The Romanian zgripsoroaică, female griffin' and other representatives of the netherworld*, in *Angels, Demons and Other Representations of Afterlife* (ed. I. Moga), Iași, 2013, p. 95–102.
- (rec.) H. Haarman, *Das Rätsel der Donauzivilisation – Die Entdeckung der ältesten Hochkultur Europas*, München, 2011, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 297–299.

Dr. Popovici Rodica – CS II (1/2 normă)

- *Cercetări arheologice în așezarea rurală de la Băiceni (jud. Iași)*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 263–277.
- *Descoperiri monetare din așezările medievale de la Borniș, jud. Neamț (secolele XV–XVII) (I)*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 177–190 (în colab. cu L. Munteanu).
- *Carreau de poêle à aigle bicéphales dans la Moldavie médiévale (XVe–XVIIe siècles)*, in *Cercetări Istorice*, XXXII, 2013, p. 131–164.

Dr. Rubel Alexander – CS I

- (ed.), *Romanisierung und Imperium. Neue Forschungsansätze aus Ost und West zu Ausübung, Transformation und Akzeptanz von Herrschaft im Römischen Reich*, Hartung-Gorre Verlag, Konstanz, 2013.
- *Persönliche Frömmigkeit und religiöses Erlebnis. Wesenszüge der griechischen Religion am Beispiel von Heilkulten*, in *Numen* 60, 2013, p. 447–472.
- *Vorwort*, in *Romanisierung und Imperium. Neue Forschungsansätze aus Ost und West zu Ausübung, Transformation und Akzeptanz von Herrschaft im Römischen Reich* (ed. Al. Rubel), Konstanz, 2013, p. 7–10.
- *Romanisierung als Forschungsproblem im rumänischen Kontext. Kritische Bestandsaufnahme und neue Perspektiven*, in *Romanisierung und Imperium. Neue Forschungsansätze aus Ost und West zu Ausübung, Transformation und Akzeptanz von Herrschaft im Römischen Reich* (ed. Al. Rubel), Konstanz, 2013, p. 11–26.
- *Anatomie der Ruhelosen. Zur Freundschaft zwischen Gregor von Rezzori und Bruce Chatwin*, in *G. von Rezzori – Auf der Suche nach einer größeren Heimat. Studien und Materialien* (ed. A. Hoisie), Konstanz, 2013, p. 527–532
- *Infant Burials in Iron-Age and Roman Europe. Prolegomena to a Comparative Analysis. Roman Dobruja and Iron-Age Germany*, in *European Journal of Science and Theology*, (December 2013), vol. 9, nr. 6, p. 233–241.
- *Alexander kam nur bis zur chinesischen Mauer. Der Alexanderroman und seine Reise nach Asien im Mittelalter*, in *The Steppe Lands and the World Beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday* (eds. F. Curta, B.-P. Maleon), Editura Universității „A.I. Cuza”, Iași, 2013, p. 399–406.
- *Pietate personală și trăire religioasă. Caracteristicile religiei grecești plecând de la cultele salutifere*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 79–88.

Prof. Dr. Spinei Victor, m.c. al Academiei Române – CS I

- (ed. și coord.), G. Jawor, *Așezările de drept valah și locuitorii lor din Rutenia Roșie în evul mediu târziu (Scripta archaeologica et historica Dacoromaniae, IV, Redigit V. Spinei)*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2012, 273 p.

- (ed. și coord.), O. J. Schmitt, *Südosteuropa und die Adria im späten Mittelalter*, Herausgegeben von V. Spinei (*Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi*, Curatores seriae V. Spinei et I. Căndea, XI), Editura Academiei Române – Edit. Istros, București-Brăila, 2012 [2013], 418 p.
- (coord.), C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Ruginoasa – Dealul Drăghici (Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, XX*, Ediderunt V. Spinei et V. Mihailescu-Bîrliba), Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2012 [2013], 431 p.
- (coord.), C. Hriban, *Iașii în secolele XV–XVIII. Elemente de topografie istorică (Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, XXI*, Ediderunt V. Spinei et V. Mihailescu-Bîrliba), Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2012 [2013], 198 p.+ 24 hărți.
- (coord.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2012*, Bord științific V. Spinei, L. Mihailescu-Bîrliba, I. C. Oprea, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2013, 385 p.
- (coord.), V. Chirica, G. Bodi, V.-C. Chirica, *Gisements épipaléolithiques et mésoolithiques entre le Dniestr et la Tissa (Scripta Archaeologica et Historica Dacoromaniae, V*, Redigit V. Spinei), Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2013, 360 p.
- (coord.), G. Bodi, R. Pîrnău, M. Danu, R. Cavaleriu, *Cercetări interdisciplinare în neo-eneoliticul din nord-estul României (Scripta Archaeologica et Historica Dacoromaniae, VI*, Redigit V. Spinei), Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2013, 182 p.
- (coord.), *De hominum primordiis. Studia in honorem Professoris Vasile Chirica*, Ediderunt G. Bodi, M. Danu, R. Pîrnău (*Scripta Archaeologica et Historica Dacoromaniae, VII*, Redigit V. Spinei), Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2013, 232 p.
- (coord.), P. Schreiner, *Orbis Byzantinus. Byzanz und seine Nachbarn*, ed. A. Simon, C. Spinei (*Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi*, Curatores seriae V. Spinei et I. Căndea, XII), Editura Academiei Române – Editura Istros, București-Brăila, 2013.
- *La valeur n'attend point le nombre des années: Oliver Jens Schmitt*, in O. J. Schmitt, *Südosteuropa und die Adria im späten Mittelalter*, București-Brăila, 2012, p. 9–13.
- *Contacts between the Romanians and Turkic nomads. Disinformation, mystification and xenophobia: N. Berend*, in *Transylvanian Review*, XXII, 2013, 1, p. 132–141.
- *Peter Schreiner – eine emblematische Persönlichkeit der Weltbyzantinistik*, in P. Schreiner, *Orbis Byzantinus. Byzanz und seine Nachbarn*, București-Brăila, 2013, p. 13–17.
- *Jus Valachicum în prospectarea lui Grzegorz Jawor / Jus Valachicum dans la recherche de Grzegorz Jawor*, in G. Jawor, *Așezările de drept valah și locuitorii lor din Rutenia Roșie în evul mediu târziu*, Iași, 2012, p. 9–18.
- *Evoluția orașului Iași din perspectiva topografiei istorice*, in C. Hriban, *Iașii în secolele XV–XVIII. Elemente de topografie istorică*, Suceava, 2012, p. 7–9.
- *Pe urmele lui Marco Polo și ale spătarului Milescu: Stagiul de documentare științifică în China (2012)*, in *Academica*, XXIII, 2013, 269, p. 65–70; reeditat cu adaosuri în *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 347–355.
- *Explorări ale resurselor documentare vieneze (2012)*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 356–362.
- *Cuvânt de răspuns la Laudatio*, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 366–370.
- (rec.) *Chinese Archaeology*, Beijing, 10, 2010, in *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 297–299.

În cursul anului 2013 au fost publicate două volume omagiale dedicate Prof. Dr. Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române:

– *The Steppe Lands and the World beyond them. Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday* (eds. F. Curta, B.-P. Maleon), Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2013, 797 p.

– *Banatica, 23, Illustrissimo, ac Sapientissimo Domino Victori Professore Spinei, Correspondenti Romaniae Academiae Socio Septuagenario in Honorem* (ed. D. Țeicu), Editura Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, Reșița, 2013, 728 p.

DAN APARASCHIVEI

ACTIVITĂȚI DESFĂȘURATE ÎN ANUL 2014, ÎN CADRUL PROIECTULUI *RELAȚIILE EXTERNE ALE ORAȘELOR GRECEȘTI PONTICE ÎN PERIOADA ELENISTICĂ ȘI EPOCA ROMANĂ: O ABORDARE MULTIDISCIPLINARĂ**

Organizarea unui simpozion internațional, care să inițieze participarea de perspectivă la un dialog interdisciplinar referitor la polisul grec în perioada antichității, a reprezentat principalul obiectiv al Proiectului de față¹, în cel de-al doilea an de implementare². Această manifestare, cu titlul *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, s-a desfășurat, în perioada 8–12 iulie 2013, la Muzeul Național de Istorie și Arheologie din Constanța. Simpozionul a fost organizat de către Academia Română – Filiala Iași, împreună cu Muzeul din Constanța, Waterloo Institute for Hellenistic Studies (Canada) și Complexul cultural „Callatis” din Mangalia. Au participat peste 50 de specialiști, în diverse domenii ale antichității, de la prestigioase instituții academice și universitare din Franța, Germania, Statele Unite, Turcia, Belgia, Bulgaria, Canada, Ucraina, Rusia, Grecia, Austria, Italia, Spania, Elveția și România.

În ședința inaugurală a fost omagiată memoria reputatului profesor Heinz Heinen, de la Universitatea din Trier, de către doi dintre elevii săi, totodată inițiatori și coordonatori ai acestei acțiuni, domnii Victor Cojocaru (Iași) și Altay Coşkun (Ontario). În aceeași zi, au fost susținute primele două conferințe: Alexandru Avram (Le Mans), *La mer Noire et la Méditerranée: quelques aspects concernant la mobilité des personnes* și Glenn Bugh (Blacksburg), *Mithridates the Great and the Freedom of the Greeks*. A. Avram discută despre mobilitatea persoanelor din centrele pontice și cele mediteraneene, în special în epoca elenistică și romană timpurie, pe baza surselor epigrafice. G. Bugh identifică originile politicii externe a lui Mithridates VI, în Marea Neagră, în vremea Seleucizilor, cu care Regatul Pontului avea legături tradiționale.

Toate comunicările din cursul celei de-a doua zile (9 iulie) au fost ținute în ședințe plenare: Mustafa Hamdi Sayar (Istanbul), *Die Entwicklung und zwischenstaatlichen Beziehungen der Poleis im Propontis-Gebiet und auf der thrakischen Chersonesos in hellenistischer und römischer Zeit*; Christel Müller (Paris), *Proxenia and Mobility of Individuals in the Northern Black Sea in the Hellenistic and Roman Periods*; David Engels (Bruxelles), *Großkönigswürde und -ideologie im pontisch-vorderasiatischen Raum im 2./1. Jh. v. Chr.*; Johannes Nollé (München): *Zur Ikonographie der städtischen Prägungen des thrakisch-moesischen Raumes – Spezifika und Gemeingriechisches*; Gabriel Talmățchi, Gabriel Custurea (Constanța), *The Relations between Dobruđa and the Mediterranean World as Reflected in the Numismatic Evidence*; Costel Chiriac, Lucian Munteanu (Iași), *Trade Connections between Asia Minor and the West-Pontic Area (1st–4th Century AD): Some Sphragistic and Numismatic Considerations*.

M. H. Sayar analizează relațiile dintre principalele centre grecești înființate în zona Propontidei și cea a Chersonesos-ului Tracic (Byzantion, Kyzikos, Parion, Perinthos etc). Chr. Müller reconstituie rețele pontice, pe baza decretelor de proxenie de la Olbia, Chersonesos și din regatul Bosforului Cimmerian. D. Engels urmărește originea și evoluția ideologiei imperiale în spațiul pontic și cel al Orientului Apropiat, în cursul veacurilor II–I î. Hr. J. Nollé interpretează elementele indigene din iconografia emisiunilor monetare ale

* Acest material a fost elaborat cu sprijinul unui grant acordat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din România, CNCS – UEFISCDI, în cadrul Proiectului cu numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-0054.

¹ Proiectul respectiv se derulează, începând cu anul 2011, sub egida Institutului de Arheologie din Iași al Academiei Române (director de proiect dr. Victor Cojocaru), beneficiind de finanțare din partea Consiliului Național al Cercetării Științifice din România (CNCS-UEFISCDI - PN-II-ID-PCE-2011-3-0054); pentru alte informații referitoare la acest Proiect, a se consulta pagina web a acestuia: www.ponticgreekcities.ro.

² Pentru prezentarea activităților reprezentative din anul anterior (2012), a se vedea L. Munteanu, S. Boțan, *Activități desfășurate în cadrul Proiectului „Relațiile externe ale orașelor grecești pontice în perioada elenistică și epoca romană: o abordare multidisciplinară”*, în *Arheologia Moldovei (ArhMold)*, 36, 2013, pp. 342-345.

orașelor grecești din nordul și vestul Mării Negre. Tot în domeniul numismaticii, G. Talmațchi și G. Custurea repertoriază monedele aparținând centrelor grecești mediteraneene, descoperite în Dobrogea. Sigiliile de plumb ale orașelor din Asia Mică, aflate în arealul vest-pontic, sunt datate de către C. Chiriac și L. Munteanu în timpul războaielor gotice ale împăratului Valens.

În cea de-a doua parte a zilei a avut loc vizitarea sitului de la Histria și a Muzeului Arheologic din interiorul acestuia. Au fost prezentate cele mai importante rezultate ale investigațiilor arheologice care se desfășoară, de peste un secol, în cetatea de pe malul lacului Sinoe, de către Iulian Bârzescu, membru al colectivului de cercetare al șantierului. O atenție particulară s-a acordat descoperirilor recente din sectorul „zona sacră” a coloniei milesiene.

Datorită numărului mare de participanți și varietății subiectelor abordate, lucrările simpozionului desfășurate în cursul celei de-a treia zile (10 iulie) au fost împărțite în două sesiuni, care s-au desfășurat în paralel. În prima dintre ele (panel A) au fost incluse următoarele comunicări: Victor Cojocaru (Iași), *Die Beziehungen der nord-pontischen Griechen zu den außer-pontischen Regionen und Dynastien, einschließlich der römischen Hegemonialmacht: Historiographische Übersicht*; Hristo Preshlenov (Sofia), *Ehrenerweisungen in den Beziehungen der antiken Städte an der südwestlichen Pontosküste*; Cristina-Georgeta Alexandrescu (București), *Troesmis: Bilder einer Gesellschaft am Rande des Imperiums*; Florian Matei-Popescu (București), *The Horrothesia of Dionysopolis and the Integration of the Western Pontic Greek Cities in the Roman Empire*; Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu (Constanța), *L'espace ouest-pontique sous l'empereur Tibere a la lumiere d'un décret inédit découvert en Dobroudja*; Ligia Ruscu (Cluj-Napoca), *Becoming Roman? Shifting Identities in the Western Pontic Greek Cities*; Sergey Ushakov, Sergej Bocharov (Simferopol), *Chersonesos Taurike und die Ägäis im 5. Jh. v. Chr.: Neue archäologische Fundkomplexe*; Oleg Gabelko (Moscova), „... καθὼς βασιλεὺς Φαρνάκης ἄγει”, *The Third Attempt to Date the Pontic-Chersonesian Treaty (IOSPE I2 402)*; Michel Debidour (Lyon), Mihai Ionescu (Mangalia), *Encore sur le commerce dans le monde grec hellénistique a la lumiere des amphores et des timbres amphoriques découverts a Callatis et dans son territoire rural*; Constantin Chera, Virgil Lungu, (Constanța), *Einfuhrwaren in den Nekropolen von Tomis in hellenistischer und römischer Zeit*; Florina Panait-Bîrzescu (București), *Wandering Cult Images between the Black Sea and the Aegean Cities in Hellenistic and Roman Times: from Dionysos Kathegemon to Dionysos Karpophoros*; Iulian Bîrzescu (București), *Hellenistic and Roman Terracotta Offerings in the Western Pontic Sanctuaries*; Costel Chiriac, Sever Boțan, *Roman Glass Vessels in the West Pontic Area (1st–3rd Centuries AD). General Remarks*.

V. Cojocaru discută pe marginea istoriografiei care a tratat relațiile externe ale orașelor grecești nord-pontice, din sursele epigrafice și propune direcțiile viitoare de cercetare a acestui subiect. H. Preshlenov analizează decretele și inscripțiile onorifice din centrele elenistice din vestul și sudul Mării Negre (Dionysopolis, Odesos, Mesambria, Anchialos Apollonia). Mai multe lucrări urmăresc diferite aspecte ale stăpânirii romane în spațiul vest-pontic, precum: evoluția așezărilor militare și civile din situl de la Troesmis (C.-G. Alexandrescu), integrarea *polis* – urilor grecești și a teritoriilor lor în cadrul provincial roman, pe baza horrothesiei de la Dionysopolis (F. Matei-Popescu) și a unei inscripții histriene inedite (M. Bărbulescu și L. Buzoianu) sau acceptarea și adoptarea regulilor și obiceiurilor romane în sânul comunităților locale (L. Ruscu). În continuare, S. Ushakov și S. Bocharov fac cunoscute descoperiri recente din două complexe arheologice din Chersonesus Taurica, care subliniază legăturile acestui centru cu lumea egeeană în secolul al V-lea î. Hr. O. Gabelko propune noi posibilități de datare a tratatului dintre cetățenii aceleiași colonii și regele Pontului, Pharnaces. M. Debidour și M. Ionescu cercetează relațiile comerciale ale cetății Callatis cu lumea elenistică, cu ajutorul ștampilelor de amfore aflate în colonia doriană și în hinterland-ul său. Produse de import, considerate de lux, descoperite în necropolele Tomis-ului sunt prezentate de către C. Chera și V. Lungu. Printre acestea, un rol important îl au vasele de sticlă suflate în tipar, considerate drept produse ale atelierelor siro-palestiniene. F. Panait-Bîrzescu urmărește originea și răspândirea unor modele iconografice reprezentându-l pe Dyonissos, importate în cetățile din vestul Pontului Euxin. I. Bîrzescu aduce contribuții despre iconografia, originea și funcționalitatea statuetelor de teracotă din epoca elenistică și romană, descoperite în sanctuarele din orașele grecești vest-pontice. C. Chiriac și S. Boțan iau în discuție vasele de sticlă romane, întâlnite frecvent în centrele din vestul Mării Negre, identificând arealele de proveniență și sugerând posibilitatea existenței unor ateliere locale de producție.

În cea de-a doua sesiune paralelă (panel B), au fost susținute următoarele lucrări: Adrian Dumitru (București), *The Late Seleukids and the Eastern Mediterranean World in the Last Years of the Dynasty (129–64 BC)*; Marie-Astrid Buelens (Bruxelles), *King Mithridates VI and the Oracle of Hystaspes: New Observations on the*

Anti-Roman Religious Policies in Pontus; Alex McAuley (Montreal), *Changing the Flag: Ariarathes IV of Cappadocia from Greece to Rome*; Hale Güney (Ankara), *Economic Activities of Nicomedia and Connectivity between the Mediterranean and the Pontic World*; Filiz Dönmez (Istanbul), *Erste Ergebnisse der epigraphischen Feldforschungen in Bithynien (Göynük und Mudurnu)*; Bülent Öztürk (Sakarya), *Some Observations on the External Relations of Tieion/Tios (Eastern Bithynia) in Light of the Epigraphic Evidence*; Ioan Piso (Cluj-Napoca), *Le siege du gouverneur de Mésie inférieure*; Mustafa Adak (Antalya), *Lokales und römisches Bürgerrecht: Das Beispiel der Iulii von Lydai (Lykien)*; Elias Sverkos (Corfu), *Vicirii: the Mobility of a Roman Family in the Mediterranean*; Huseyin Sami Öztürk (Istanbul), *A New Tribunus Militum from Nicaea (Bithynia)*; Alexandra Lițu (București), *Les relations externes de Kos et leurs différentes mises en forme*; Thibaut Castelli (Paris), *L'interconnexion des réseaux économiques: les échanges entre le Pont nord-ouest et Rhodes a l'époque hellénistique*; Karin Maurer (Wien), *Sarapis und andere ägyptische Gottheiten an der westlichen Schwarzmeerküste*.

A. Dumitru discută aspecte ale relațiilor dinastiei Seleucizilor cu orașele siriene și cele grecești din bazinul răsăritean al Mării Mediterane, la sfârșitul secolului I î.Hr., M.-A. Buelens evidențiază rolul tradițiilor cultice și oraculare orientale, în special cea a Oracolului lui Hystaspes, în politicile religioase ale lui Mithridates VI. A. McAuley interpretează schimbările dinastice, politice și culturale din Cappadocia, în contextul încheierii alianței dintre Ariarathes IV și Republica romană. Următoarele materiale tratează diferite episoade din istoria provinciei Bithynia, precum: rețeaua pontică și mediteraneană de activități economice ale Nicomediei, în perioada romană (H. Güney), relațiile externe ale coloniei milesiene de la Tieion/Tios (B. Öztürk) sau aspecte ale vieții romane în teritoriile orașelor Nikaia, Modrene și Claudiapolis, în lumina unor descoperiri epigrafice recente (F. Dönmez). În continuare, I. Piso demonstrează, pe baza surselor epigrafice, că reședința guvernatorului Moesiei Inferior trebuie să se fi aflat mai degrabă la Durostorum, în apropierea *canabae*-lor de legiune decât la Tomis, cum se presupunea până acum. M. Adak face observații despre legislația romană și despre felul în care se raportau provincialii la ea, luând ca exemplu familia Iulia din Lydia, în vreme ce E. Sverkos realizează o expunere interesantă a familiei romane a Vicirii-lor și a modului în care aceștia s-au deplasat în diferite centre din bazinul mediteranean, în secolele II-I î.Hr. H. S. Öztürk prezintă o descoperire recentă din teritoriul cetății Nicaea și anume stela funerară a unui tribun al legiunii a III-a, numit Lucius Volumnius din Similis. Ultimele intervenții din această sesiune dezbat relațiile personale și cele oficiale externe ale orașului Cos (A. Lițu), legăturile economice dintre litoralul nord-vest pontic și insula Rhodos (T. Castelli) și răspândirea cultelor de origine egipteană pe coasta apuseană a Mării Negre (K. Maurer).

În cea de-a patra zi a manifestării (11 iulie), s-a revenit la susținerea comunicărilor în ședințe plene. Au fost prezentate următoarele lucrări: Adrian Robu (București), *Cités et souverains dans la Propontide: les réseaux d'alliances des cités du Bosphore Thrace a l'époque hellénistique et romaine*; Mădălina Dana (Paris), *D'Héraclée a Trapézonte: cités pontiques ou micrasiatiques?*; Altay Coşkun (Ontario), *'Ethnarch' – A Jewish Dynastic Title in the Contexts of Seleucid and Roman Imperialism*; Stefania Gallotta (Napoli), *Some Notes on the Bosphoran Kingdom after the Spartocids*; Marta Oller Guzman (Barcelona), *Recherches sur la prosopographie des magistrats d'Olbia Pontique a l'époque impériale*; Nikolai Povalahiev (Göttingen), *Sich verschiebende Identitätsbilder: Bosphoranische Eliten zwischen Barbarentum und Kaiserreich*; Richard Posamentir (Tübingen), *Das goldene Zeitalter auf dem Weg nach Osten – Augustus und die litterae aureae*; Michael Speidel (Bern), *Die Integration Kappadokiens: Der Beitrag der römischen Armee*; Valerij Jajlenko (Moscova), *Rome and Pontic Olbia in the Epigraphic Evidence*; Henner von Hesberg (Roma), *Theater in Randbereichen der griechischen Welt*; Joachim Hupe (Trier), *Augusta Treverorum (Trier) – Eine Hauptstadt des spätrömischen Reiches: Neue Funde und Forschungen*.

A. Robu discută despre rolul cetăților din Bosforul Tracic – Byzantion și Calchedon în sistemele de alianțe politico-militare din epocile elenistică și romană. M. Dana expune situația coloniilor grecești situate pe țărmul sudic al Mării Negre și rolul lor în politica internațională în perioada antichității. A. Coşkun comentează pe marginea titlaturii de „etnarh” deținută de conducătorii din Iudeea, în timp ce S. Gallotta face o serie de observații asupra evoluției regatului Bosforan, în perioada de după înlăturarea dinastiei Spartocizilor. M. Oller Guzman întreprinde un studiu prosopografic al magistraților din Olbia Pontică, în epoca imperială, pentru a urmări, pe de-o parte, legăturile familiale, iar pe de altă parte, cariera acestor personaje. N. Povalahiev reconstituie imaginile de identitate a elitelor bosforane și identifică mijloacele prin acestea au fost create în epocă. R. Posamentir dezbat problemele ridicate de descifrarea inscripțiilor cu caracter votiv, de pe edificiile publice din provinciile estice ale Imperiului roman, în timp ce M. Speidel discută rolul și importanța armatei romane în integrarea

provinciei Cappadocia. V. Jajlenko face o sinteză a raporturilor dintre Roma și Olbia, reflectate în mărturiile epigrafice, între prima jumătate a secolului I î.Hr. și veacul al III-lea d.Hr. H. von Hesberg analizează rolul teatrului și receptarea dramei în zonele de margine ale lumii grecești, iar J. Hupe prezintă rezultatele cercetărilor arheologice recente de la Trier (Augusta Treverorum). Discuțiile finale au sintetizat direcțiile actuale de cercetare a lumii pontice, evidențiind, totodată, noi posibilități de valorificare a imensului patrimoniu științific și cultural din bazinul Mării Negre.

În ultima zi a Simpozionului (12 iulie), a fost organizată o excursie arheologică în Dobrogea, fiind vizitate cetățile și muzeele de la Tropaeum Traiani (Adamclisi) și Callatis (Mangalia), precum și fortificația elenistică de la Albești. Prezentări detaliate ale săpăturilor arheologice și ale principalelor descoperiri din aceste situri au fost realizate de către Constantin Chera, Livia Buzoianu, Mihai Ionescu și Tatiana Odobescu.

Reuniunea științifică de la Constanța a marcat o etapă importantă în studiul internațional al relațiilor externe ale orașelor grecești pontice în perioada elenistică și epoca romană, care ar urma să fie finalizată în 2014 prin publicarea volumului colectiv „Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods”. În planul Proiectului, organizarea simpozionului și publicarea comunicărilor prezentate echivalează cu îndeplinirea completă a obiectivelor și activităților asumate pentru etapele 2013–2014 și cu diseminarea, la cel mai înalt nivel, a rezultatelor cercetării, în pofida reducerii drastice a finanțării.

SEVER-PETRU BOȚAN
LUCIAN MUNTEANU

Fig. 1. Aspecte din timpul lucrărilor Simpozionului

Fig. 2. Participanții la Simpozion (Muzeul Național de Istorie și Arheologie din Constanța)

TENDINȚE CURENTE ÎN PROTECȚIA PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC: PERSPECTIVE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE¹

Patrimoniul arheologic ne ajută să definim vârsta și originea culturii, istoriei și tradițiilor unui popor, ale unei țări sau ale unui anumit spațiu cultural în raport cu alte popoare și state. Astăzi, vestigiile arheologice au depășit limitele înguste ale patrimoniului unui stat sau popor, devenind un bun al întregii umanități, care necesită atitudini corespunzătoare. Protejarea siturilor arheologice ține de cercetarea, salvagardarea și valorificarea vestigiilor descoperite. În același timp, acest domeniu se confruntă cu probleme privind salvarea și restaurarea siturilor. Ca parte a patrimoniului cultural, vestigiile arheologice sunt foarte atractive pentru colecționari și devin obiectul unor activități ilicite, cum ar fi săpăturile neautorizate, comerțul clandestin cu bunuri arheologice care sunt scoase din circuitul științific și cel muzeistic. Pentru protejarea moștenirii arheologice avem nevoie de un management eficient care să propună un ansamblu de măsuri pentru a salva, cerceta, conserva, restaura și păstra aceste resurse culturale pentru generațiile viitoare.

Începând din anul 1989, România a realizat mai multe acțiuni pentru dezvoltarea unei societăți democratice și construirea unui cadru normativ în corespundere cu aspirațiile ei europene. Dar șirul de probleme politice, economice și sociale întâmpinate de România în ultimii douăzeci de ani afectează cele mai sensibile domenii, printre care se numără și protecția patrimoniului cultural, în general, și a celui arheologic, în special. De aceea, sub egida Institutului de Arheologie al Academiei Române, filiala Iași, a fost lansat, în anul 2012, proiectul „Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic: perspective naționale și internaționale”. Acest proiect este susținut financiar de CNCS-UEFISCDI și are ca scop analiza politicilor de protecție a patrimoniului arheologic din România în comparație cu situația din acest domeniu din alte state europene.

În cadrul proiectului au fost realizate mai multe activități printre care și pagina web <http://archaeoheritage.ro/>, care, pe lângă faptul că reflectă domenii variate ale proiectului, mai este și o platformă de monitorizare a mass-mediei românești care reflectă subiecte și cazuri din domeniul patrimoniului arheologic. Primul component vizează discuțiile (stenogramele) din cadrul Parlamentului României, care au fost selectate și plasate pe pagina proiectului <http://archaeoheritage.ro/category/monitor/debates/>. Al doilea domeniu vizează mass-media românească din toate județele care abordează subiecte din domeniul proiectului, care, adunate împreună, facilitează un frame-analysis, modest dezvoltat în România. Pentru a compara situația patrimoniului arheologic din România cu alte state, am decis să selectăm și să plasăm pe pagina web a proiectului informații similare și din Republica Moldova. Totodată, pagină web cuprinde o Bază de Date de acte normative care reglementează protejarea patrimoniului arheologic din România, convenții, recomandări, rezoluții și alte acte europene și internaționale – <http://archaeoheritage.ro/legislatie/>. Pe pagina web a proiectului este accesibil compartimentul „Biblioteca” unde sunt prezentate aparițiile recente, bibliografia și resursele on-line la tema proiectului, <http://archaeoheritage.ro/bibilografie/>. Acest component este dezvoltat pe tot parcursul proiectului și asigură accesul tuturor celor interesați de acest domeniu.

O altă realizare a proiectului este conferința internațională „Current trends in the archaeological heritage preservation: the national and the international perspectives”, în perioada, 6–10 noiembrie 2013. Evenimentul a fost organizat sub egida Institutului de Arheologie al Academiei Române, filiala Iași, iar ca parteneri au fost Asociația Europeană a Arheologilor, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Complexul Muzeal Național „Moldova” din Iași și Muzeul Național de Istorie a României din București. La Conferința din noiembrie 2013 au participat peste 50 de experți în domeniul protejării și managementului patrimoniului arheologic din 15 state (Germania, Olanda, Australia, SUA, Marea Britanie, Cehia, India, Azerbaijan, Portugalia, Rusia, Polonia, Spania, Brazilia, România și R. Moldova). Comunicările la Conferința s-au concentrat într-o sesiune plenară, patru ateliere de lucru, o sesiune de evaluare și vizite de studiu la cinci situri din județele Iași și Neamț.

¹ Proiect susținut financiar de CNCS-UEFISCDI, PN-II-ID-PCE-2011-3-0610.

Lucrările conferinței au fost deschise de acad. Bogdan C. Simionescu, președintele Academiei Române, filiala Iași, dr. Alexander Rubel, director al Institutului de Arheologie din Iași, dr. Lucrețiu Bîrliba, prodecan al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În cadrul ședinței plenare au fost prezentate patru comunicări. Willem J.H. Willems a comunicat despre dezvoltarea managementului resurselor arheologice din perspectivă internațională. Claire Smith a vorbit despre războaiele simbolice. Douglas C. Comer a făcut o analiză comparativă a dezvoltării turistice și economice a siturilor culturale din perspective locale și globale. În baza unui sondaj european, Adrian Oliver a realizat o prezentare privind schimbările și oportunitățile de perspectivă a Convenției de la Valletta.

În cadrul atelierului nr. 1, „Legal framework and management of the archaeological heritage”, au fost prezentate șase comunicări privind sistemele normative, managementul patrimoniului arheologic și experiențe din Azerbaidjan, Cehia, Italia, Republica Moldova și România.

Astăzi, accesul la informație este un subiect actual pentru toate statele, iar domeniul arheologic este parte componentă a acestui discurs. Astfel, în atelierul 2, „Access to the information and public archaeology”, s-au prezentat șapte comunicări care s-au axat, în special, pe arheologia publică și accesul la informația cu caracter arheologic din Marea Britanie, Portugalia, Rusia, Azerbaidjan, Polonia și România.

Valorificarea patrimoniului arheologic este astăzi, la fel, un subiect actual în discuțiile publice. De aceea, relația dintre siturile culturale, activitățile de protejare și valorificare economică a fost cel mai solicitat subiect din cadrul conferinței. Astfel că cele 12 comunicări prezentate în cadrul atelierului nr. 3, „Cultural tourism and archaeological heritage preservation”, au provocat discuții aprinse. În acest context, participanții la conferință au avut ocazia să discute studii de caz din Spania, Rusia, Polonia, Chile și România.

Un alt subiect actual este cel legat de traficul ilicit de antichități, iar România, împreună cu alte state europene este afectată grav de acest fenomen. De aceea, am decis să includem în agenda conferinței și un atelier despre acest subiect. În acest context, în atelierul 4, „Use and abuse the legislation: looting and trading antiquities”, s-au discutat patru studii de caz privind cazuri de abuz a siturilor arheologice din Marea Britanie, Brazilie, Rusia și Republica Moldova.

Evidențiem faptul că, la această conferință, au participat reprezentanți ai celor mai importante organizații internaționale din domeniul ocrotirii moștenirii culturale, cum ar fi Willem J. H. Willems și Douglas C. Comer, vicepreședinți ai ICOMOS, Claire Smith, președintele World Archaeological Congress – WAC, Friedrich Lüth, președintele European Association of Archaeologists – EAA, Adrian Oliver, ex-președintele European Archaeological Consilium – EAC, arheologi de la Institutul German de Arheologie – DAI etc., ceea ce ne-a permis realizarea unui schimb real de experiențe și discuții privind tendințele actuale în protejarea patrimoniului arheologic. Publicarea pe parcursul anului 2014 a lucrărilor conferinței va mări impactul discuțiilor și va promova tendințele actuale din domeniul protejării și managementul patrimoniului arheologic.

Vizitele de studiu la siturile de la Cucuteni, Cotnari, mănăstirea Probota, cetatea Neamț, muzeul Culturii Cucuteni de la Piatra Neamț au permis, pe de o parte, prezentarea participanților străini a patrimoniului cultural din România, iar pe de altă parte, discutarea situației din acest domeniu dintr-o perspectivă și experiență variată.

Reprezentanții celor mai importante organizații de profil arheologic din lume, WAC, EAA, EAC, ICOMOS etc., au manifestat un interes major față de conferință noastră și au propus continuarea acestei experiențe în anii următori.

SERGIU MUSTEAȚĂ

1

2

3

Fig. 1–3. Secvențe de la lucrările conferinței și vizitele de studii.

SCHIMB INTERACADEMIC ÎN MACEDONIA

În perioada 5–18 iunie 2013, m-am deplasat în Macedonia, scopul principal fiind strângerea relațiilor cu preistoricienii de aici și mai ales cu cei angrenați în studierea Neoliticului și Epocii Cuprului, în vederea realizării unor viitoare colaborări.

Am beneficiat din plin de amabilitatea și ospitalitatea colegilor care lucrează la Muzeul Național de la Skopje, Dragiša Zdrankovski și Elena Kanzurova. Chiar dacă colecțiile muzeului menționat erau împachetate și pregătite pentru noua expoziție care va fi găzduită de noua clădire din centrul orașului, colegii au avut amabilitatea de a-mi arăta piesele cele mai reprezentative din cercetările lor proprii de la Madzari sau ale altor colegi. La același muzeu, am avut ocazia să mă întâlnesc și să discut cu alți colegi ce se ocupă de studierea Neoliticului, Goce Kocev (cercetări arheologice la Prespa, sat Kamenica) sau Epocii Cuprului, Irena Nasteva Kolištrovska (care a investigat împreună cu alți colegi siturile de la Sv. Atanasie și Pilavo). Am văzut și colecția arheologică a muzeului orașului Skopje, unde se află piesele descoperite în situl neolitic Govrlevo, de care acum se ocupă Ljubo Fidanoski.

Chiar în momentul vizitei mele la Skopje, se făceau încă săpături arheologice și lucrări de amenajare în scop turistic la fortăreața bizantină construită de împărații din familia Comnen, unde s-au descoperit și resturi preistorice (Epoca Bronzului). Aici, l-am cunoscut pe Dr. Pasko Kuzman, directorul Institutului Patrimoniului Național din Macedonia, care a condus multă vreme Muzeul de Istorie din Ohrid și a investigat mai multe situri preistorice din zonă.

În perioada menționată, am vizitat mai multe muzee locale, semnificative pentru preistorie, cu exponate deosebit de elocvente și valoroase, care atestă o dezvoltare semnificativă a zonei în preistorie, ca și existența unor relații de schimb, atât cu zona sudică și sud-vestică, cât și drumul unor comunități sudice spre zona dunăreană.

Mă voi referi în primul rând la muzeele în aer liber, precum cel de la Tumba Madzari, unde este refăcută o parte din așezarea neolitică, ca și la cel de pe malul lacului Ohrid, din *Golful oaselor*, legat de Epoca Bronzului și perioada timpurie a Epocii Fierului. Cele două muzee reflectă o tendință europeană constantă de a oferi publicului informații cu privire la modul de viață al comunităților preistorice, pentru a înțelege mai bine manifestările din plan arhitectural, al gestionării economiei și a relațiilor sociale, a vieții religioase în legătură intrinsecă cu economia lor. Cele două muzee sunt foarte bine realizate și am putea spune că reprezintă un reper chiar la nivel european, putând fi comparate cu cele similare din Austria, Franța sau Polonia.

Muzeul de la Madzari este amenajat în imediata vecinătate a așezării preistorice, astăzi suburbie a orașului Skopje (fig. 1–2). Construcțiile de aici au fost realizate sub coordonarea colegilor Dragiša Zdrankovski și Elena Kanzurova, care continuă și săpăturile arheologice în sit. Cel de-al doilea muzeu în aer liber, de pe malul lacului Ohrid (fig. 3), este rezultatul investigațiilor subacvatice într-o așezare palafită (Epoca Bronzului și Epoca Fierului). Cercetările arheologice din perioada 1997–2005 au scos la iveală resturile piloților de la platforma de lemn pe care erau amenajate locuințele unor comunități nu prea mari, implicate atât în pescuit, cât și în alte activități (agricultură, creșterea vitelor, vânat etc.). Descoperirile de aici sunt foarte importante deoarece piloții din lemn pot constitui elemente de referință pentru construirea unei scări dendrocronologice locale sau legate chiar de zona Balcanică, motiv pentru care o parte din piloți au fost trimiși spre studiu în Germania. Acest aspect al scării dendrocronologice este foarte tentant, mai ales că sonda stratigrafică de pe partea stângă a lacului Ohrid, din dreptul zonei Penelopa (pentru care este în derulare un proiect de noi construcții, cu fundații foarte adânci), a scos la iveală materiale arheologice legate de Neoliticul mijlociu și Epoca Bronzului. Cercetările din zona Ohrid au fost coordonate de Dr. Pasko Kuzman, la fel ca și reconstrucția satului din *Golful oaselor*. În ambele muzee, au fost refăcute mai multe construcții rectangulare

cu una sau două încăperi, cu pereți din nuiiele împletire și acoperite cu lut, cu amenajări interioare (vetre, cuptoare, platforme pentru depozitare) (fig. 4) sau exterioare (spații pentru vite, pentru păsări, vetre exterioare) care ajută la înțelegerea vieții de zi cu zi a membrilor comunităților respective. În așezarea lacustră de la *Golful oaselor*, sunt reconstruite și câteva construcții circulare (fig. 5), cu bănci de-a lungul pereților, interpretate drept *case ale comunității*.

Orașul Ohrid oferă numeroase informații cu caracter istoric, legate de diferite perioade, printre care cele mai importante sunt resturile orașului roman sau ale cetății bizantine. Împreună cu arheologul Ljubo Fidanoski am putut cunoaște colecția Muzeului de istorie și am discutat despre descoperirile sale de la *Cerje-Govrlevo*, ca și despre amforele neolitice cu mai multe torți (folosite la transportul apei), despre statuetele antropomorfe și despre altarele cu reprezentări umane, specifice Neoliticului Macedoniei. Același coleg mi-a arătat și alte materiale preistorice (de la Zlastrana și Dolno Târnovo, cu nivele legate de Neoliticul timpuriu, săpături arheologice P. Kuzman, care sunt pregătite pentru publicare). La Ohrid, m-am întâlnit din nou cu Dr. Pasko Kuzman, care a avut amabilitatea să ne arate podoabe de aur dintr-un mormânt (132) din perioada elenistică descoperit în zona Gorna Porta a cetății bizantine. Am fost interesată să cunosc compoziția aurului și ipotezele cu privire la proveniența acestuia (pentru a mă racorda la descoperirile de acest tip din România), dar deocamdată, nu există astfel de analize pentru Macedonia.

Cu sprijinul colegilor de la Skopje am vizitat și alte muzee din orașele macedonene, cu piese deosebit de valoroase, precum Bitola (Neolitic, Epoca Cuprului, Epoca Bronzului) și Prilep, ambele din provincia Pelagonia. În ultimul oraș, menționat m-am întâlnit cu arheologul Alexander Mitkoski, ce a investigat situl neolitic de la Vrbjanska Chuka, în care a fost descoperită o construcție de tip sanctuar. Această descoperire, ca și altele din Macedonia, arată gradul de dezvoltare a civilizațiilor preistorice, ca și prezența unor elemente comune cu cele de la nord de Dunăre. Printre acestea, aș aminti în mod deosebit abundența și originalitatea plasticii, caracteristici care se întâlnesc și în Bulgaria, Serbia sau pe teritoriul României. Pentru legăturile cu zona sud – dunăreană pledează și silexul denumit „prebalcanic” sau din platforma moesică, de culoare cafenie/bej deschisă cu mici pete albe, ce apare și în așezările din Macedonia.

Alte obiective interesante au fost muzeul de la Štip, cu cetatea bizantină din apropiere, de la Bargala, în curs de restaurare, muzeul de la Veles, cu o colecție de materiale preistorice legate de Neolitic, Epoca Cuprului și Epoca Bronzului și situl arheologic de la Stobi. Aici, a fost creat în ultimii ani Institutul Național Stobi, condus de Silvana Blaževska. Situl este deschis publicului larg spre vizitare, dar în același timp, aici sunt organizate și numeroase cursuri de specializare în conservare (pentru mozaic și pictură), la care participă specialiști din mai multe țări. Orașul roman și cel bizantin de la Stobi este absolut impresionant (circa 27 ha) (fig. 6), fiind amplasat la confluența Vardarului cu Crna, astăzi aflându-se și în imediata apropiere a autostrăzii care merge spre Atena. La Stobi, cercetările arheologice și lucrările de consolidare sunt permanente, făcându-se eforturi pentru integrarea turistică a părții cercetate a sitului. Deschiderea unui nou front de lucru pe latura nord-vestică a permis și descoperirea unor materiale preistorice, de origine sudică. Este vorba de ceramică pictată (grupul Foeni în România, ce dă naștere culturii Petrești) (fig. 7), dar fără îndoială, cele mai semnificative sunt obiectivele de epocă elenistică, romană și bizantină.

Trebuie să menționez faptul că, deși Macedonia este o țară relativ mică și fără resurse minerale, în plină criză economică mondială, aici s-a acordat o atenție deosebită monumentelor istorice și muzeelor. La Skopje, s-au construit trei muzee noi care, foarte curând, vor fi date în folosință, multe obiective istorice (fortificația bizantină de la Skopje, mai multe obiective romane și bizantine de la Ohrid, Bargala și Stobi) au primit resurse însemnate din partea statului pentru cercetare și valorificare turistică, constituind și o posibilitate de dezvoltare economică. Se extind autostrăzile, ocazie cu care noi situri arheologice au fost descoperite și cercetate (de muzeele locale). Este un exemplu care trebuie să ne dea de gândit și pe care trebuie să-l urmărim, deoarece la noi, de peste 10 ani, sunt închise muzeele cele mai reprezentative (Muzeul Național de Istorie a României, București; Muzeul Banatului, Timișoara; Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca; Muzeul Țării Crișurilor, Oradea; Complexul Muzeal Național Moldova, Iași).

Prin intermediul colegului Ljubo Fidanoski, am avut ocazia să cunosc și arheologi mai tineri care sunt interesați de preistorie. Este vorba de Goce Naumov, de la Universitatea particulară *Euro Balkan* din Skopje, care se ocupă de Neolitic și Epoca Cuprului. În data de 15 iunie 2013, am susținut chiar o comunicare la această universitate, în cadrul unui workshop referitor la așezări preistorice și metode moderne de investigație, la care au participat pe lângă colegii din Macedonia și cei din Polonia.

Ultima vizită am făcut-o la muzeul din Strumica, unde m-am întâlnit cu colegul Zoran Rujak, care se ocupă de investigarea tuturor siturilor preistorice din zonă.

În final, pot spune că deplasarea în Macedonia a fost deosebit de fructuasă, datorită întâlnirii cu specialiștii care lucrează în domeniul Preistoriei, care m-au ajutat să cunosc mai bine realitățile din teren și din muzee și mi-au oferit și lucrări de specialitate. Ca o încununare a acestei vizite, menționez că am participat și la un simpozion internațional care s-a desfășurat în luna octombrie 2013 la Strumica, organizat de colegii de la acest muzeu, ocazie cu care am vizitat și obiectivele de epocă romană din marginea orașului care sunt în curs de cercetare și de consolidare pentru a fi integrate circuitului turistic.

CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI

Fig. 1. Muzeul în aer liber de la Tumba Madzari, Skopje.

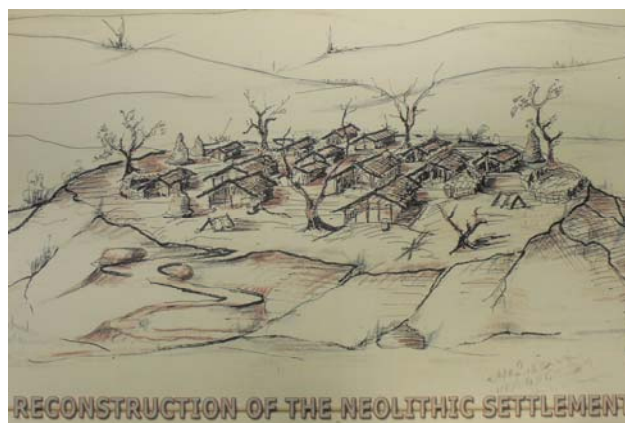

Fig. 2. Reconstrucția sitului Tumba Madzari.

Fig. 3. Muzeul din Golful Oaselor, Ohrid.

Fig. 4. Interior de casă, Tumba Madzari.

Fig. 5. Construcție circulară din Golful Oaselor..

Fig. 6. Imagine panoramică cu situl Stobi.

Fig. 7. Stobi, ceramică pictată neolitică.

DOCUMENTARE, CONTACTE ȘI COMUNICĂRI ÎN POLONIA

În cadrul schimburilor interacademice, în intervalul 2–10 mai 2013, am făcut o deplasare în Polonia, cu multiplu scop. În primul rând, ca cercetător la Institutul de Arheologie, Filiala Iași a Academiei Române, aveam intenția să fac documentare, să stabilesc legături și să țin o prelegere la Institutul de Arheologie și Etnografie (IAE) din Varșovia, aparținător de Academia Poloneză de Științe. Eram de asemenea înscris cu o comunicare la o conferință internațională care avea să se desfășoare la Toruń.

Colegii varșovieni au organizat impecabil stagiul meu (în două reprize) la IAE. M-am bucurat de sprijinul nemijlocit al Dr. Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz, director adjunct al IAE. Domnia sa mi-a acordat acces nu doar la biblioteca institutului, ci și la fondul de volume arheologice și istorice de dată recentă pe care îl avea în cabinetul personal. La unele dintre respectivele volume voi reveni cu detalii mai jos:

1. Având în vedere că un scop principal al deplasării mele era să mă documentez cu privire cercetări și concluzii recente privitoare la populații vechi germanice pătrunse în teritorii central-est și sud-est europene, am căutat mai ales volume colective, dar și de autor, înscrise pe direcția respectivă. Pentru a face această prezentare cât mai utilă colegilor interesați, mă voi referi, pe scurt, la câteva dintre volumele de care am luat cunoștință la Varșovia, volume elaborate și publicate în ultimii 15 ani, fie în Polonia, fie în țările vecine ei.

1.1. Voi începe cu referiri la volumul *L'Occident romain et l'Europe centrale au début de l'époque des Grandes Migrations*, editat de Jaroslav Tejral, Christian Pilet și Michel Kazanski (Brno, Institut d'Archéologie de l'Académie des Sciences de la République Tchèque, 1999). Volumul are trei părți, prima referitoare la Galia, a doua la Europa centrală și de sud-est, iar a treia, la Europa de est. În partea a doua este inclus și un articol de Radu Harhoiu („Kennzeichen der frühen Völkerwanderungszeit in Rumänien”), în care autorul, cu referire la perioada și zona puse în discuție, vorbește (p. 35) de „trei trepte” (D1, D2, D3). O caracteristică a celei dintâi ar fi, după Harhoiu, prelungirea unor elemente Černjachov-Sântana de Mureș, la care se adaugă elemente culturale noi, „necunoscute până atunci”. Treapta D2 apare ca dominată de elemente specifice culturii „călăreților nomazi”. În sfârșit, D3 reflectă o estompere treptată a manifestărilor culturii respectivilor nomazi și o ieșire în evidență a unor aspecte specifice culturii est-germanicilor. Printre altele, Harhoiu consideră că bogatul mormânt de la Apahida (al lui *Omharus rex*) reflectă un punct culminant în istoria relațiilor diplomatice ale reprezentanților puterii locale cu Imperiul Roman de Răsărit, în a doua jumătate a secolului V. Iar în privința factorului gepid, Harhoiu menționează (p. 57) „o curiozitate” dintr-un mormânt „gepidic târziu” (nr. 121, de la Noșlac), anume o cataramă care se pare că a fost transmisă din generație în generație, cu începere din a doua jumătate a secolului V.

1.2. Volumul *Die spätrömische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa*, editat de Magdalena Maćczyńska și Tadeusz Grabarcz (Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2000) include textele comunicărilor prezentate la un simpozion desfășurat în noiembrie 1996 la Varșovia și la Łódź. Am selectat pentru această prezentare doar o serie de trei articole. Primul dintre ele (într-o engleză uneori confuză) este semnat de Jaroslav Tejral, problema abordată fiind „aculturația primară” la începutul perioadei migrațiilor („The problem of the primary acculturation at the beginning of the Migration Period”). Referindu-se mai întâi (p. 5) la „interacțiunea culturală reciprocă” și la „contextul specific al mișcării barbare către vest”, cu începere de la sfârșitul secolului IV, autorul apelează la bibliografie internațională (care include și lucrări de autori români, precum Harhoiu, Horedt și Marinescu/Gaiu). Tejral consideră că este dificil să ne imaginăm atitudinea populațiilor autohtone față de noii veniți, deși putem deduce că au avut loc dislocări ale localnicilor, ca și situații de înrobire a acestora. Urmarea a fost, spune același autor (p. 26), că în teritoriile cucerite de „barbari”, a luat naștere un nou model de societate, în care autohtonii deveneau dependenți de alogeni, aceștia ajungând să reprezinte o elită, dintre ai cărei membri unii erau angajați să apere granițele romane.

Un alt articol din același volum, „Die Olsztyn-Gruppe (Masurgermanische Kultur) in der Völkerwanderungszeit – Das problem ihrer chronologischen und territorialen Grenzen”, semnat de Wojciech Nowakowski, se referă (p. 168) la un puțin cunoscut „grup cultural” evidențiat arheologic în Mazuria (la nord-est de cursul inferior al Vistulei, aproape de coasta Mării Baltice). Îndată după semnalarea respectivului grup (încă din 1935), s-a pus deja problema atribuirii etnice. S-a tras concluzia că reprezentanții grupului Olsztyn au adus cu ei trăsături culturale „deja dezvoltate” de undeva din afară, foarte probabil din Balcani. În Mazuria, lipsindu-le posibilitatea înfloririi „sângelui propriu”, acei alogeni au dat mai întâi semne de „degenerare culturală”, iar în final, au fost asimilați de localnici. După cum menționează Nowakowski (p. 177), în unele lucrări mai vechi (de exemplu, Kühn 1956) s-a făcut apel la legendara „întoarcere acasă a herulilor” și s-a sugerat că grupul cultural Olsztyn ar putea să indice tocmai o astfel de întoarcere a unor reprezentanți ai tribului germanic respectiv într-un ținut din apropierea Mării Baltice.

La volumul în discuție a contribuit și Boris Magomedov, cu un articol (în rusă) al cărui rezumat în germană se intitulează „Sarmatische Merkmale im Bestattungsritus der Černjachov-Kultur” (p. 404). Autorul ia în considerație structura „polietnică” a culturii Černjachov (cea care, putem adăuga, se prelungește spre sud în varianta Sântana de Mureș) și menționează că, în conformitate cu părerile specialiștilor „ruși și ucraineni”, printre purtătorii acelei culturi se aflau „germanici, slavi, sciți târzii și geto-traci” (*Geto-Thraker*). Magomedov semnalează și o schimbare de atitudine (se înțelege, printre specialiștii ruși și ucraineni mai recent) cu privire la poziția și importanța elementului germanic: „Majoritatea cercetătorilor nu se mai opune faptului istoric al dominației germanicilor, adică a goților, în Europa sud-estică din perioada imperială târzie” (trad. A.P.). În continuare, același autor (p. 405) arată că înmormântările de tip sarmatic au apărut mai întâi, în număr redus, „nu mai devreme de mijlocul secolului IV”. Cele mai multe asemenea „complexe funerare” apar în perioada dominației hunilor, perioadă în care, observă Magomedov, „au devenit deosebit de strânse relațiile între goți și alani”.

1.3. Merită interes și volumul omagial editat de Klára Kuzmová, Karol Pieta și Ján Rajtár, *Zwischen Rom und dem Barbaricum – Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag* (Nitra, Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 2002). Mă voi referi mai întâi la articolul lui Marek Gedl, „Siedlungskomplex der Przeworsk-Kultur in der Umgebung von Kietrz und Nowa Cerekwia” și voi face doar observația că autorul respectiv discută indicii ale stabilirii unei „populații Przeworsk” în Silezia de sud (p. 261), fără vreo referire expresă la vreo componentă germanică a acelei populații.

În același volum, este inclus articolul unui reputat specialist polonez în domeniul vestigiilor gotice, Andrzej Kokowski. Sub titlul „Die Bauchbestattung in Masłomęcz-Gruppe”, Kokowski analizează o practică particulară de înmormântare, evidențiată în necropola gotică de la Masłomęcz. Este vorba de unele înmormântări „pe burtă”, cu analogii în alte zone, precum aria culturii Przeworsk, Germania de sud-est, cursul inferior al Elbei, sau aria culturii Černjachov-Sântana de Mureș (p. 285). Autorul își pune întrebări cu privire la „mecanismul răspândirii” unei asemenea practici. Ar putea să fie vorba de o practică purtată spre vest de către goții din perioada imperială târzie (după o propunere făcută de Schmidt 1982); dar, zice Kokowski, există și manifestări mai vechi, deci ar putea fi vorba de o credință și/sau o practică „universală”. Articolul se încheie indecis, având în vedere că autorul pune la îndoială și ideea potrivit căreia „tratamentul” în discuție ar putea reflecta o frică de „acțiuni periculoase ale celor decedați” (deci, s-o spunem mai direct, o frică față de morții bănuși că ar putea deveni strigoi).

Bruno Krüger este autorul articolului „Markomannen in der antiken Überlieferung”, în care, după ce este menționată puținătatea informațiilor despre marcomani, autorul se întreabă ce s-a întâmplat cu acea populație care părua a fi atât de puternică în îndelunga confruntarea cu romanii, între anii 161 și 180. Krüger consideră (p. 311) că doar arheologia se poate dovedi capabilă să ofere unele răspunsuri la o asemenea întrebare.

Voi mai menționa că volumul publicat la Nitra, în 2002, include și un rezumat semnat de Radu Harhoiu, sub titlul „Archäologische Kulturgruppen der 6–7. Jh. in Siebenburgen – Erwägungen zur Forschungsgeschichte”, axat pe dificultățile prezentării culturilor din Transilvania secolelor VI–VII (p. 273). Unele dintre acele dificultăți s-au ivit cu precădere în încercările de atribuire etnică. În principal ar fi fost vorba, după Harhoiu, de două grupuri cu morminte de inhumație (*Körpergräber*) și de un grup cu așezări, la acesta din urmă fiind evidențiate elemente gepide și avare (pe Mureș, din secolul VI). În legătură cu dificilele atribuirii etnice, Harhoiu oferă exemplul fibulelor „cu mască la picior”, care au fost socotite, neconvingător, a fi slave și a aparține portului femeilor.

1.4. O cuprinzătoare colecție de articole, în două volume, este axată tot pe epoca marilor migrații: *The Turbulent Epoch – New Materials from the Late Roman Period and the Migration Period*, avându-i ca editori pe Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, Marcin Juściński, Piotr Łuczkiwicz și Sylwester Sadowski (Lublin, Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, 2008). Din primul volum, pentru interesele propriei linii de studiu, am remarcat doar un articol de Piotr Koczanowski și Judyta Rodzińska-Nowak, intitulat „Die späteste Phase der Siedlung der Przeworsk-Kultur in Jakuszowice, Fdst. 2, Kleinpolen”, lucrare de arheologie „pură”, fără vreo încercare de atribuire etnică sau de clarificare a cauzelor sfârșitului culturii Przeworsk în teritoriul avut în vedere (p. 188).

Un articol mai complex este de găsit în al doilea volum al aceleiași colecții de articole: în „Western Banat during the Great Migration Period”, Vuyadin Ivanišević și Ivan Bugarski se concentrează asupra descoperirilor sarmatice din Banatul sârbesc (Vojvodina), pornind de la expansiunea sarmatică și de la un efect al ei, reprezentat de retragerea „parțială” a dacilor către Munții Carpați (p. 39). Autorii adaugă însă că există și semne de continuitate, care indică faptul că „vechea populație daco-celtică a rămas în această zonă”. De asemenea, cei doi autori observă că, „sub impactul puternic al civilizației romane”, însăși cultura sarmaților s-a modificat, deși „gradat” au apărut în zonă și semne ale influenței „cercului stepic-pontic”. Ca un punct privitor la ideologia de școală academică (de comparat și cu unele atitudini din alte țări slave), cei doi autori observă că, „în unele articole, însăși prezența germanicilor în Banat și Bačka a fost negată” (p. 42), și asta în condițiile în care, se spune în același articol, ceramica cenușie, de tip Murga, indică o tradiție Černjachov-Sântana de Mureș. Se mai observă și că, în perioada dominației hunice, au continuat să existe sarmați în Banat, iar cultura lor materială s-a modificat datorită unor influențe diverse. A fost atestată și participarea sarmaților – în cadrul coaliției (dominant germanice) conduse de gepizi – la „bătălia de pe pârâul Nedao” (454), prin care a fost înlăturată dominația hunilor în zonă. Iar în perioada care a urmat, „sarmații au fost treptat asimilați și au dispărut din sursele scrise” (p. 45). Cu privire la acea perioadă (marcată de începutul dominației avarie), autorii încheie cu unele comentarii abstract-teoretice, menite a scoate în evidență faptul că „sarmații, germanicii și avarii timpurii nu pot să fi avut aceleași concepții în privința folosirii spațiului” (p. 58).

1.5. Un foarte consistent volum colectiv, editat de Guido M. Berndt și Roland Steinacher, se axează (arheologic, istoric, și chiar etnografic) pe evoluția unei singure populații germanice, vandalii: *Das Reich der Vandalen und seine (Vor-)Geschichte* (Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008), din care am selectat câteva articole relevante. Articolul lui Peter W. Haider, „Vandalen’ in Polen: Kulturkontakt, Kulturtransfer und Ethnogenese zwischen ca. 100 v. und 200 n. Hr.” Arată, încă din titlu, intenții teoretice (mai ales pe o linie culturo- și etno-genetică). Tot în titlu, prin plasarea etnonimului „vandali” între ghilimele, se indică prudența autorului în conectarea unor date arheologice la grupuri etnice atestate istoric; în speță, ar fi vorba de legătura dintre cultura Przeworsk și vandalii atestați istoric în scrierile unor autori antici, precum Strabon, Plinius sau Tacitus (p. 17). Concluzia lui Haider (p. 42) este că „în absența unor scrieri proprii [ale vandalilor], se poate doar presupune că se vorbea germanica de către o majoritate între Oder și Vistula în secolele I-II d.Hr.”.

Florin Gaub își pune și el unele întrebări teoretice, cu privire la relații interculturale și interetnice, în articolul „Definition und Abgrenzung der kaiserlichen Przeworsk- und Wielbark-Kultur: Ein ‘ethnographisches’ Bild?” Mai concret, în textul articolului, autorul se întreabă dacă rămâne valabilă tradiționala conectare a „așa-numitei” culturi Przeworsk la “vandali” și a culturii Wielbark la „goți” (ghilimelele autorului), având în vedere că distincția dintre cele două culturi este uneori greu de făcut pe baza datelor arheologice (p. 53). De aceea, consideră autorul, este necesară „prudență metodologică” în interpretarea unor descoperiri precum cele reprezentate de accesoriile de îmbrăcăminte, care pot să nu fie *identitätsrelevant*.

Rămânând în interiorul aceluiași volum colectiv, voi menționa și articolul lui Helmut Castritius, „Das vandalische Doppelkönigtum und seine ideell-religiösen Grundlagen”, articol care discută aspecte foarte interesante nu doar pentru istorie, ci și pentru formele de religie arhaică. Autorul observă (p. 79) că, deși dubla regalitate a cunoscut o remarcabilă perpetuare la vandali (care au avut perechi de regi de la intrarea lor în istorie până la „ieșirea” finală, în țărâm nord-african), instituția respectivă a fost atestată și la alți germanici (longobarzi, frizoni, anglo-saxoni etc.), ca și la popoare ne-germanice (celți, huni). Cu referire mai ales la aspecte legendar-mitologice (de exemplu, tradițiile privitoare la gemeni vestiți, precum Dioscurii sau Romulus și Remus), Castritius consideră că și dubla regalitate a vandalilor reflecta credințe religioase arhaice.

Cunoscutul istoric german Sebastian Brather a contribuit la același volum cu articolul, de coloratură istorico-etnografică, „Kleidung, Grab und Identität in Spätantike und Frühmittelalter”. Brather pornește

(p. 283) de la ideea că „îmbrăcămintea este purtătoare de semne *par excellence*”, pentru ca, în continuare, să pună în contrast portul specific lumii mediteraneene (cu elemente precum *tunica, pallium, toga, stola* etc.) și portul barbar (cu pantaloni, încălțări specifice, blănuri etc.). Un amănunt interesant menționat de Brather este că, pe la 400 d.Hr., autoritatea imperială a interzis adoptarea unor elemente de port barbar (*habitus barbarus*). Cu toate acestea, în mozaicuri realizate în perioada antichității târzii din zona mediteraneană apar și vânători cu pantaloni „barbari”. (De fapt, tipul de pantaloni numiți *bracae* – de unde rom. *a îmbrăca, brăcinar* etc. – fusese demult „preluat” de romani de la celți, iar aceștia probabil de la germanici). Brather trage concluzia (p. 289) că, în perioada (de tranziție) indicată în titlul articolului, atât îmbrăcămintea, cât și înmormântarea aveau funcția de a indica statutul social, mai degrabă decât apartenența etnică.

1.6. O semnificativă carte de autor (mai precis, de autoare) merită cu siguranță să fie menționată aici. Este vorba de o interpretare a descoperirilor privitoare la cultura arheologică Zarubinci (cunoscută și ca Zarubinec/Zarubincets) din Ucraina. *Zarubinckaja kul'tura i latenizirovannye kul'tury Evropy* (Institut Arkheologii, Nacional'naja Akademiia Nauk Ukrainy, 2006) este semnată de S. P. Pačkova, care a adăugat și un consistent rezumat în engleză (folosit direct în comentariile de față). Autoarea se referă mai întâi la „binecunoscută” prezență a triburilor slave pe Pripyat și pe Niprul mijlociu și superior în prima parte a „secolului” (de fapt, mileniului!) I î.Hr. (p. 364), precum și la perioada „declinului Imperiului Scitic”, care a fost urmată de „așa-numita” expansiune istorică a celților. Cu referire la contextul respectiv, Pačkova consideră cultura Zarubinci a reflecta un curent cultural „latenizant”, care pare să se fi extins dinspre Rin, peste Polonia, până la Nipru și la „regiunea Carpato-Nisteană”, ca și până la Dunărea de Jos. Făcând un scurt istoric al interpretărilor culturii Zarubinci, autoarea îl menționează mai întâi pe „pionierul” Khvoika, cel care a insistat asupra „autohtonismului” culturii în discuție, pe ai cărei reprezentanți („etnic slavi”) i-a considerat a fi descendenți direcți ai făuritorilor culturii (neo-eneolitice) Tripolye. După cum remarcă Pačkova, „arheologii moderni nu mai aderă la teoria autohtonă”, ba chiar unii (precum Schukin 1994 și Eremenko 1997) au ajuns să considere Zarubinci a reprezenta „un fenomen cu totul străin”, mai precis „un transfer de la Jastorf” (deci din cultura considerată a fi reprezentat un adevărat nucleu proto-germanic inițial). Pačkova este de părere că nici acea viziune (extremă) „nu se potrivește întru totul realității istorice”, prin urmare se simte îndreptățită să facă propuneri mai nuanțate, pe baza investigațiilor făcute de ea în perioada 1992-2002, nu doar în Ucraina, ci și în Polonia (cultura Przeworsk), în România și Republica Moldova (cultura Poienești-Lukașevka), ca și în Germania (cultura Jastorf). Dintre concluziile autoarei (p. 365), le-am selectat pe următoarele: (1) cultura Zarubinci nu a fost succesoarea nici unei culturi anterioare; (2) un element specific culturii în discuție era fibula „cu terminație triunghiulară”; (3) cele mai evidente apropieri erau cu cultura Przeworsk; (4) „contribuția” Jastorf era mult mai consistentă la Poienești-Lukașevka decât la Zarubinci; (5) cultura Zarubinci este plasată în afara traseului principal al bastarnilor către Balcani; (6) toate culturile „latenizate” au fost puternic influențate de celți, pe traseul care poate fi numit „bastarnic”; (7) există și posibilitatea unor participări ale reprezentanților culturii Zarubinec la expediții ale bastarnilor înspre Dunărea de Jos, cu începere de la sfârșitul secolului III î.Hr.

Din toate lucrările prezentate mai sus, se întrevăd atât perpetuări ale unor vederi tradiționale (specifice școlilor naționale reprezentate de autori), cât și desprinderi de acele vederi, precum și propuneri de noi tipuri de abordare. În ce privește, în particular, penetrarea și stabilirea unor grupări tribale vechi germanice (de la bastarni la goți și gepizi) în diverse zone ale Europei central-estice și sud-estice, se pare că acest aspect a devenit acceptabil și pentru anumite școli care, până nu demult, s-au străduit să-i diminueze importanța. Oricum, în prezent se renunță la tradiționalele idei care puneau semne de egalitate între culturi arheologice și grupuri etnice, în schimb propunându-se viziuni ale unor comunități multietnice și multiculturale.

2. După trei zile de documentare intensă, pe 5 mai, am plecat din Varșovia la Toruń, la Institutul de Slavistică al Universității Nicolaus Copernicus (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) din Toruń, unde avea să aibă loc (în zilele de 6–7 mai) *International Conference on Balkan Linguistics*, organizată de Institutul de Filologie Slavă al Universității Nicolaus Copernicus și de Institutul de Studii Slave al Academiei Poloneze de Științe.

2.1. A fost vorba de o conferință dintr-o serie inițiată de o foarte activă comisie internațională, anume *Commission for Balkan Linguistics* – CBL. Seria respectivă fusese deschisă de conferința constitutivă a CBL, Marburg 1997, continuând cu Sankt Petersburg 2001, Sofia 2002, Sankt Petersburg 2004, Belgrad 2006, Berlin 2008, Veliko Târnovo 2009, Viena 2010 (conferința cu ocazia căreia am fost cooptat ca membru al CBL) și Iași 2011. În cadrul conferinței de la Iași, a fost propusă, de către subsemnatul, și o sub-temă (anume

influența veche germanică în Europa sud-estică) pentru conferința următoare, care avea fie cea din 2013. La Toruń, sub-tema în discuție a fost abordată în două comunicări, cea a președintelui CBL, reputatul balcanist Helmut Schaller, și, respectiv, cea a subsemnatului.

2.2. Prof. Schaller a avut o abordare cu caracter general (sub titlul „German heritage in Balkan languages”), cu referire – pe baza unei întregi serii de lucrări ale unor filologi mai vechi și mai recentți – la elemente lexicale germanice împrumutate și perpetuate în limbi din sud-estul Europei. În ce mă privește, în comunicarea „Clues to the chronology of Old Germanic loans in Southeast European languages”, am analizat o serie de dovezi istorico-arheologice și lingvistice care permit o viziune mai clară asupra cronologiei penetrării și stabilirii unor comunități vechi germanice în Europa sud-estică, aproximativ între secolele III–II î.Hr. (triburi de *Elbgermanen*, precum *Bastarnae*, *Peucini* și *Skiri*) și secolele V–VI d.Hr. (marcate de plecarea succesivă a majorității goților, gepizilor și longobarzilor din Europa sud-estică).

2.3. Celelalte comunicări (în engleză, franceză, rusă, respectiv bulgară) s-au axat fie pe probleme teoretice ale „lingvisticii areale” și „lingvisticii de contact”, fie pe aspecte particulare specifice unor enclave lingvistice din Balcani și din alte câteva zone. Au fost prezenți specialiști din țări precum Albania (Rexhep Ismajli, Xhelal Ylli), Austria (Ina Arapi), Bulgaria (Krasimira Koleva), Germania (Helmut Schaller, Corinna Leschber), Grecia (Doris Kyriazis), Kosovo (Lindita Sejdiu-Rugova, Bardh Rugova), Macedonia (Marjan Markovikj), România (Adrian Poruciuc, Sorin Paliga), Rusia (Andrej Sobolev, Marija Morozova, Maksim Makartsev, Alexandr Novik) și țara gazdă, Polonia (Michał Głuszkowski, Tomasz Klimkowski, Anna Cychnerska, Tomasz Cychnerski, Irena Sawicka, Artur Karasiński). Tot din partea țării gazdă, dar și din partea Albaniei, vorbise (în deschiderea conferinței) Jaroslaw Roschacki, în calitate de consul general al Albaniei în Polonia.

2.4. La sfârșitul primei zile (6 mai), a avut loc și ședința membrilor permanenți ai CBL, printre care și subsemnatul, cele mai importante puncte de pe ordinea de zi fiind alegerea de noi membri și propunerile de teme pentru o viitoare conferință (posibil la Veneția). De asemenea, în seara aceleiași zile, gazdele (sub conducerea prof. Irena Sawicka) ne-au făcut surpriza unei cine festive dedicate sărbătoririi Paștelui ortodox, festivitatea fiind menită să marcheze faptul că mulți participanți erau din țări în care confesiunea ortodoxă este dominantă. A doua zi (7 mai), după comunicările înscrise în program, au urmat discuțiile generale, deosebit de animate.

2.5. Pe parcursul celor două zile ale conferinței, au existat și câteva pauze care au făcut posibile vizite la cele mai importante puncte de interes din Toruń. Centrul vechi al orașului abundă în vechi edificii din cărămidă roșie, dominantă fiind clădirea vechii primăriei (*Ratusz* – din germanul *Rathaus*), lângă care se află monumentul de mari dimensiuni al marelui învățat Copernicus (Kopernik), el fiind cu siguranță cel mai cunoscut fiu al orașului Toruń. Se poate spune că centrul vechi păstrează mult din aspectul de hanșă medievală impus de cavalerii teutoni, care au controlat acel punct strategic de pe Vistula pe o perioadă îndelungată (secolele XIII–XV). Amintirea acelor timpuri este întreținută de panouri cu stema orașului (având, ca și Moldova, un cap de bour ca element central), sub care stă scris „Toruń – Hansa de pe Vistula” (*Toruń – Hanza nad Wisłą*). La Toruń, ca și mai în amonte, la Varșovia, dimensiunile fluviului și traficul naval de pe apele lui îi prezintă în modul cel mai concret importanța, ca axă hidrografică a Poloniei. Fluviul izvorăște din Carpații vestici și se varsă, printr-o deltă, în Golful Gdańsk al Mării Baltice, pe cursul său aflându-se centre de mare importanță pentru istoria Poloniei, precum Cracovia, Varșovia, Płock și Toruń. Înțelegem astfel mai ușor de ce pe Vistula au pătruns adânc spre nord influențele Romei imperiale, și tot pe Vistula au pornit goții spre sud, până la Carpați, de unde au ajuns apoi la Dunărea de Jos și la Marea Neagră.

3. M-am întors la Varșovia pe 8 mai, pentru a pregăti prelegerea programată de colegii varșovieni pentru a doua zi, la Institutul de Arheologie și Etnologie, la intrarea căruia fusese plasat un afiș care anunța evenimentul. Pe 9 mai, la ora 12, în sala 202 a IAE, dna Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz m-a prezentat unei audiențe restrânse, dar direct interesate.

Prelegerea mea, intitulată „The Evidence of Old Germanic (mainly Suebic-Bastarnic and Gothic-Gepidic) in Romanian and in other Southeast European languages”, era concepută ca o prezentare a celor mai semnificative elemente lexicale care, prin formele și sensurile lor, se dovedesc a fi împrumuturi (directe sau indirecte) din vechea germanică. Mai precis, era vorba de preluări din idiomuri ale grupărilor tribale vechi germanice pătrunse, stabilite și (măcar parțial) asimilate în Europa de sud-est în Antichitatea târzie și în Evul Mediu timpuriu (printre exemplele lexicale ilustrative numărându-se rom. *bardă*, *brândușă*, *burtă*, *gard*, *holm*, *holtei*, *însăila*, *pungă* etc.). Am arătat că unele dintre elementele puse în discuție au fost preluate din

germanică mai întâi de către vorbitori ai unor idiomuri autohtone pre-romane (care aveau să constituie și substratul limbii române); altele au intrat mai întâi în latina populară și de acolo în română; și, în sfârșit, altele probabil au intrat din idiomuri vechi germanice, precum cel al gepizilor și cel al longobarzilor, direct în româna cea mai timpurie. Am menționat și faptul că unele importante vechi germanisme (precum *cneaz*, *leac*, *ploscă* și *viteaz*), arată prin chiar formele lor că au ajuns în română prin intermediul (proto-)slavei. Am insistat și asupra faptului că unele dintre vechile germanisme păstrate în limba română au corespondente și în alte limbi balcanice, dar și în limbi vest-romanice, unde a fost de mult timp interpretate ca împrumuturi vechi germanice.

Am scos în evidență și contribuțiile înaintașilor în domeniul discutat (Diculescu, Giuglea, Gamillscheg, Meyer-Lübke, Pușcariu etc.). Abordarea mea a fost interdisciplinară, dovezile puse în discuție fiind cu precădere istorico-arheologice și lingvistice. La sfârșit, cei din audiență au pus și o serie de întrebări, la care am căutat să răspund și pe baza materialului ilustrativ tipărit pe care îl distribuisem celor prezenți.

4. Atât în primele trei zile petrecute la Varșovia, cât și în ultima parte a scurtului meu stagiu în capitala Poloniei, am găsit timpul necesar să vizitez, *per pedes*, punctele de interes din centrul Varșoviei (unde, printre mai înaltele zidiri recente, încă este vizibil edificiul care, ca și Casa Scânteii din București, a fost menit să fie o replică mai mică a Universității Lomonosov din Moscova).

4.1. Am început cu piața în care, în mijlocul unei fântâni arteziene, a fost plasată statuia sirenei războinice, protectoare (cu sabia în mână) a capitalei poloneze. Colegii varșovieni m-au informat ulterior că, în cele mai vechi reprezentări cunoscute, acea sireună (rusalcă) nu avea terminație „în coadă de pește”, ci avea picioare de pasăre, ceea ce mi-a adus aminte de reprezentări arhaice de sirene din lumea greacă și din cea tracă. Tot colegii varșovieni mi-au atras atenția că toate clădirile din centrul vechi (cu stiluri amestecate) au fost de fapt reconstruite după prăpădul celui de-Al Doilea Război Mondial, care este evocat de o întreagă serie de monumente și placi comemorative. De acele momente dramatice aminteau și o parte dintre panourile care prezentau, în piața centrală a orașului vechi, istoria comunității evreiești locale. (Că acea comunitate se simte în prezent amenințată de posibile atacuri teroriste se vede din blocurile de beton care opresc circulația oricărui fel de vehicul pe aleile care dau spre sinagoga centrală din Varșovia.) Vorbind de panouri și alte forme de expunere stradală, este de admirat modul în care polonezii își promovează propriile tradiții și „branduri”. De exemplu, de-a lungul unei întregi străzi erau înșirate texte și imagini privitoare la monumente, festivaluri, tradiții și obiceiuri din zona mazoviană. Am putut astfel afla, de exemplu, că în regiunea Kurpie încă dăinuie îndeletnicirea (de probabilă sorginte preistorică) numită „recoltarea mierii” (*miodobranie*), din scorburile copacilor din păduri în care încă sălășluiesc albine sălbatice.

Pe lângă acumularea de informații „stradale”, am prins și două jumătăți de zi în care am putut vizita toate sectoarele Muzeului Național de Istorie, pe care îl voi prezenta în rândurile care urmează.

4.2. În sectorul dedicat paleoliticului, dovezile prezenței umane timpurii pe teritoriul Poloniei de azi sunt prezentate și interpretate cu mijloace muzeale specifice: exponate arheologice propriu-zise, diorame, hărți, tabele cronologice și texte-legendă în poloneză și engleză (din care voi traduce unele fragmente și sintagme mai jos). Dacă pentru sudul Poloniei acele începuturi sunt dintr-o perioadă de încălzire relativă, databilă pe la 500.000 „înainte de prezent” (BP), în nordul Poloniei, primii oameni au putut ajunge abia pe la 13.000 BP. S-a locuit atât în peșteri, cât și în bordeie săpate în pământ și în colibe sau „corturi” cu schelet din oase de mamut (unele dintre acele locuințe primitive fiind reconstruite în muzeu). Un loc special are complexul de la Rydno (Polonia centrală, mileniul IX î. Hr.), dintr-o zonă în care exploatarea „silexului ciocolatiu” (*chocolate flint*) este atestată pentru o îndelungă perioadă (paleolitic superior și mezolitic, aproximativ între 11.000 și 4500 î. Hr.). De asemenea, s-au găsit dovezi ale folosirii de radiolarit și obsidian. Dintre etajele și subetajele paleoliticului este evidențiat mai întâi szeletianul din sudul Poloniei, în apropierea Carpaților. Aurignacianul este prezentat ca acoperind un vast teritoriu, între România de azi și zona renană dintre Germania și Franța. La nord de Carpați și de Alpi, sunt reprezentate magdalenianul, respectiv hamburgianul. În sfârșit, finalul paleoliticului este marcat de marea extindere a swiderianului dinspre est peste practic tot teritoriul Poloniei de azi (datările fiind între cca. 8800 și 8000 î.Hr.).

4.2. Reperetele cronologice indicate pentru Mezoliticul din Polonia sunt cca. 8000-6000 î.Hr., cu o prelungire (6000-4500 î.Hr.) în remarcabila cultură Neman din nord-est. Din Mezolitic provin și unele reflectări de credințe religioase și manifestări etichetate ca „artă mezolitică”. Selectiv, voi enumera: o „coastă de bizon” ornamentată cu incizii; mai multe minuscule „figurine feminine stilizate”, din silex (toate cu binecunoscutul posterior protuberant); coarne de căprior ornamentate; o posibilă „săpăligă” (tot din corn),

ornamentată cu șiruri de triunghiuri hașurate; o „salbă” din dinți de bour (acea bovină sălbatică fiind numită *tur* în poloneză, ca și în alte idiomuri slave vechi); remarcabile figurine zoomorfe cioplite în chihlimbar, precum o reprezentare de mistreț (descoperită lângă Gdańsk) și una de cal (de la Dobiegniewo, tot din nordul Poloniei).

4.3. Neoliticul de pe teritoriul Poloniei este prezentat ca divizat în următoarele etape: timpuriu (4500–3600 î.Hr.), mijlociu (3600–2600 î.Hr.) și târziu (2600–1800 î.Hr.). Muzeul face și o prezentare generală a răspândirii agriculturii dinspre Semiluna Fertilă spre Europa Sud-Estică, începând cu o fază 1 în Orientul Apropiat și Mijlociu (9000–8000 î.Hr.), continuând cu o fază 2 în sudul Anatoliei (8000–7000 î.Hr.), cu prelungiri (contând ca o fază 3) în Cipru, Creta, Grecia, ca și în nordul Africii, Corsica, sudul Spaniei și al Franței. O fază 4 (7000–6000 î.Hr.) ar fi reprezentată de răspândirea agriculturii în teritorii din Bulgaria, România, Serbia, sudul Ungariei, zona Mării Adriatice, sudul Italiei, Sicilia și Sardinia. O ultimă fază (5) ar fi cea în care neolitizarea a cuprins și teritorii din Polonia și Germania. În ce privește în mod particular teritoriul Poloniei, sunt indicate etape care evidențiază o evoluție mult întârziată a Neoliticului (și Eneoliticului) local, față de cel Sud-Est european: (1) timpuriu (4500–3600 î.Hr.), implicând „migrații” dinspre sud, ale unor populații „neolitice timpurii”; (2) mijlociu (3600–2600 î.Hr.), cu elemente culturale Tripolye în est și „vase-pâlnie” (*Funnel Beaker/ Trichterbecher – TRB*) în Vest, cu extindere până în Danemarca; (3) târziu (2600–2000 î.Hr.), reprezentat de culturi precum cea a amforelor „globulare” (extinsă până în Germania), Neman și Narva (în nord-est către teritoriile țărilor baltice actuale); (4) faza desemnată ca „neolitic final” (2300–1800 î.Hr.) este cea pe parcursul căreia s-a răspândit în zona de Est a Mării Baltice cultura ceramicii „șnuruite” (*Corded Ware* – considerată azi de mulți specialiști ca reprezentând pătrunderea unor populații vorbitoare de proto-indo-europeană, dinspre regiuni caspico-uralo-pontice).

În cadrul sectorului neo-eneolitic, este evidențiată atât cultivarea plantelor, cât și creșterea unor animale domestice, precum bovinele, ovicaprinele și porcinele (fără a se indica însă originea speciilor respective). Dintre exponatele de factură neo-eneolitică se remarcă ceramica (incluzând vase simple și vase ornamentate, exclusiv prin incizii), precum și obiecte destinate „schimbului”. Ultima categorie include obiecte de chihlimbar (precum discurile cu un ornament cruciform), dălți și ace de cupru, bucăți de obsidian brut (ca și obiecte prelucrate din materialul respectiv), topoare și pumnale din silex. Ca reprezentative pentru „sfera ideologiei” sunt expuse modelul de templu miniatural de la Popudnia (Ucraina vestică), topoare miniaturale din lut ars (folosite probabil ca amulete), vase cu protome de berbec, dintre care am remarcat unul cu un semn în formă de „M” incizat sub protomă. Remarcabil este și un berbec reprezentat în întregime, sub forma unei statuete de ceramică, de dimensiuni respectabile (cca. 40 cm lungime). Ca obiecte care indică „noi îndeletniciri” din Neolitic (în speță torsul și țesutul) sunt expuse fusaiole (prăsnele de fus) și greutăți folosite la războaiele de țesut verticale. Dintre reprezentările plastice merită menționat capul de taur (desenat cu cărbune) de la Krzemionki (Polonia centrală, cca. 3250) și imaginea schematică a unui car cu patru roți (și cu ceea ce arată ca un proțap cu jug la capăt), care a fost incizat pe un vas găsit sudul Poloniei, la Bronocice („una dintre cele mai vechi reprezentări de car – probabil tras de boi – din Europa centrală”). În același context, se menționează și că „încă din mezolitic se foloseau și bărci” (monoxile).

4.4. În sectorul care reprezintă tranziția spre Epoca bronzului, sunt prezentate grafic „migrațiile grupurilor lingvistice indo-europene” (baltici, germanici, celți, italici, iliri, greci, slavi), toate grupurile implicând deplasări de populație dinspre est spre vest, cu excepția toharienilor, ai căror strămoși s-au mișcat dinspre Europa estică spre Extremul Orient. (Surprinde faptul că la marea grupare indo-iraniană nu se face nicio referire.)

Bronzul este reprezentat din abundență de exponatele care reprezintă cultura Unetice, cea lusaciană (Lausitz), cea a mormintelor tumulare și cea a câmpurilor de urne (din vest). Printre obiectele reprezentative pentru Unetice (cca. 1800–1500 î.Hr.), am remarcat o halebardă de bronz care, pe lângă tăiș, are și protuberanțe în formă de țepi, plasate pe dulia în care se fixa coada de lemn a armei respective. Pentru cultura lusaciană (din perioada 1000–600 î.Hr.), specifice sunt pumnalele (de o formă apropiată de cea a pumnalului *akinakes* scitic), cuțitele și aplicele de harnașament; pe lângă săbiile de bronz, apar, practic cu aceleași forme, unele de fier; printre podoabe, se poate remarca și o brățară din aur. Tot din aria lusaciană (din perioada cca. 800–650 î.Hr.) provin mai multe obiecte (probabil de cult), sub forma unor care miniaturale care poartă pe ele reprezentări de păsări din bronz. (Respectivele au și corespondente găsite în România.) Cu privire la cultura mormintelor tumulare (cca. 1500–1300 î.Hr.), ni se spune că ea indică pătrunderi de populație dinspre Dunărea mijlocie (Ungaria), iar bronzurile reprezentative pentru respectiva cultură sunt fie importuri din zona menționată, fie produse locale. În sfârșit, tot la sectorul lusacian este cuprinsă și o reconstituire în miniatură a unei așezări care s-a dezvoltat pe un ostrov de lângă localitatea actuală Biscupin (la nord-est de Poznan),

așezarea fiind constituită din șiruri continue de case. Așezări de același tip au mai fost descoperite și în regiunea Pałuki.

4.5. Exponatele din Epoca fierului timpuriu (Hallstatt) reprezintă, pentru Polonia, o perioadă de după 700 î.Hr. Au fost găsite piese de import din Italia și din zona scitică. Specifici sunt cerceii și piesele de frâu (cu zăbală din două piese unite între ele printr-o verigă și conectate la psalii – *cheek-pieces*). Cronologic (500–200 î.Hr.), urmează culturi precum cea pomeraniană, cea cu morminte *cloche* și cea cu morminte cu cistă. Un element specific culturii pomeraniene este reprezentat de „urnele cu față” (umană), din ceramică neagră, cu încrustații albe; una dintre ele are, sub chipul uman, reprezentat și un car cu patru roți, în care apare un „vizitiu” care mână cele două animale (foarte probabil cai) înhămate sau, mai degrabă, înjugate la car.

Din perioada 400–200 î.Hr., apar semnele influenței celtice dinspre Europa centrală. Tipică pentru această epocă, a fierului avansat, este înmulțirea, și în Polonia, a centrelor de producere a fierului, de la care au rămas urme de furnale primitive (*bloomeries*). Aș face aici observația că, în muzeu, se face referire la celți, la romani și, bineînțeles, la slavi, dar aproape deloc la vechi germanici, deși păreri autorizate au relevat prezența unor germanici timpurii – mai întâi „suebici” dinspre Elba, apoi goți dinspre nord – în două importante culturi de pe teritoriul Poloniei, anume Przeworsk și Wielbark. Deși cele două curente demice și culturale germanice s-au combinat în diverse ipostaze, după cum reiese din ce s-a găsit pe diverse șantiere arheologice, se poate observa că diferența principală dintre cele două culturi menționate este că din Przeworsk au rămas morminte de incinerare (mai ales din perioada 100–150 d.Hr.), cele din Wielbark (datate cca. 150–200) fiind de inhumare (asemănătoare celor din Černjachov-Sântana de Mureș). Din Wielbark, a fost adus în muzeu un mormânt de femeie, în inventarul căruia sunt cuprinse: o salbă de mărgelă; brațări (pe brațele întinse pe lângă corp); un vas, plasat la picioare, conținând un pieptene; o cataramă de mici dimensiuni; câte o fibulă pe fiecare umăr. Într-o prezentare panoramică a „culturilor Poloniei” din perioada 100–150 d.Hr., cultura Przeworsk acoperă centrul și sudul Poloniei (cu extinderi spre est și sud), iar cultura Wielbark ocupă mai ales nordul, având extinderi spre sud și sud-est. Sunt scoase în evidență „contactele animate” cu lumea romană, evidențiate de descoperiri ale unor obiecte de lux (sticlărie, monede, obiecte care demonstrează pătrunderea modei romane); dinspre nord veneau, la schimb, chihlimbar, piei și sclavi (a nu se uita că *sclavus* din latina târzie provine tocmai de la denumirea etnică a sclavenilor, de care va mai fi vorba mai jos). Din centrul Poloniei (Chmielów Piaskowy), provine un impresionant tezaur de monede romane de argint (*denarii*); din alte puncte provin monede romane de bronz, reprezentând perioada 1-400 î.Hr. Cu totul remarcabil este un *gladius* roman, de fier, cu o reprezentare a zeului Mars prin intarsie de bronz. Arma respectivă (de pe la 150 î.Hr.) a fost găsită la Oblin, în centrul Poloniei; originalul deteriorat este însoțit și de o reușită reconstituire.

Un sector special este dedicat perioadei marilor migrații (datarea indicată fiind 300-500 d.Hr.). Printre exponate se numără: fibule și cataramă; ornamente de aur și argint dintr-un mormânt „hunic” din Polonia de sud (Przemęczany, 400–450 d.Hr.); *solidi* – monede de aur romane, găsite în centrul și vestul Poloniei (la Zagorzyn, respectiv Witów).

4.6. Cum este și de așteptat, istoria timpurie a slavilor se bucură în muzeu de multiple forme de prezentare. O hartă de mari dimensiuni prezintă „triburile slave din centrul și estul Europei”, în perioada 500–600 d.Hr. (Aceasta ar fi perioada în care, din punctul de vedere al lingvisticii istorice, se vorbea încă proto-slavă; în aceeași perioadă, mai la sud, latina populară lua forma românei timpurii.) Sunt indicați *sclavenii* (Sklawenowie), pe o arie întinsă, la nord-est de Carpați; apare și o extindere a sclavenilor până în Câmpia Română. (De fapt, este vorba de slavii dintre care unii au rămas la nord de Dunăre și au fost ulterior asimilați de români, iar alții, care au trecut în masă peste Dunăre, aveau să reprezinte strămoșii glotici ai bulgarilor și macedonenilor de azi; românii timpurii i-au numit pe toți aceștia *sclai*, apoi *schei/șchei*. Interesant este că, pe harta respectivă, în Transilvania, sunt indicați doar gepizii, iar la vest de aceștia, herulii și longobarzii. Este indicat chiar și prelungul traseu al herulilor germanici spre est, prin Câmpia Română, apoi prin Basarabia spre nord-vest, în final ajungând în vestul Poloniei. O hartă prezintă pătrunderea avarilor spre vest, pe două căi, pe la nord și pe la sud de Carpați, iar alta a fost menită să înfățișeze perioada din jurul anului 750 d.Hr., când se consideră că s-a declanșat divizarea slavilor în trei ramuri principale: vestici (printre care și polonezii), estici și sudici. În vecinătatea slavilor, apare la est, kaganatul kazarilor, iar la sud bulgarii și avarii (din Pannonia). O ramură periferică era cea reprezentată de slavii coborâți până în Peloponez.

Dintre exponatele semnificative din sectorul în discuție este de menționat un bolovan rotund (de la Seżno, Polonia nordică), pe care încă se vede o siluetă de călăreț. Est vorba de o sculptură dintre cele numite de slavi *baba* (sau *kamennaja baba*), cu nenumărate exemplare de găsit din Polonia și din nordul Mării Negre,

până în Asia centrală (tradiția respectivă fiind cunoscută atât la indo-europenii scito-iranici, cât și la populațiile turco-mongole care i-au urmat în teritoriile respective). În textul-legendă din muzeul varșovian se consideră că asemenea sculpturi (din perioada 800–1200 d.Hr.) erau „posibile reprezentări ale unor zei păgâni”. O *baba* de mari dimensiuni a fost adusă din nordul Poloniei, de la Barciany. Figura umană este reprezentată cu mâinile împreunate sub pântec; mâna dreaptă ține un corn (ceea ce sugerează consum de băuturi rituale). Textul menționează că asemenea reprezentări au fost găsite mai ales în teritorii nordice odată ocupate de populația vechilor prusieni baltici. În centre precum Poganowo (a se reține denumirea), semnele de practici religioase păgâne indică o perpetuare până în secolul XI. Din secolul următor s-a păstrat un document excepțional, anume testamentul de la 1138 al „ducelui” Bolesław Krzywousty, care se referea practic la „fragmentarea feudală” specifică epocii, printre formațiunile regionale menționate în documentul respectiv aflându-se următoarele: Pomorze Zachodnie, Pomorze Wschodnie, Wielkopolska (Poznan), Śląsk – adică Silezia (Wrocław), Ziemia Krakowska, Ziemia Sandomierska (Sandomierz), Mazowsze (Płock – ca primă capitală) și Gniezno.

În perioada 920–930, deja se închegea centrul unei formațiuni statale la Gniezno, unde, în perioada 980–1039, avea să domnească dinastia Piast. Pe lângă mai vechile mijloace naturale de apărare, reprezentate de ostroave din mlaștini și de dealuri abrupte, apar în perioada respectivă tot mai multe centre tribale fortificate cu valuri de pământ și palisade (cu o singură poartă). În secolul X devenea deja vizibilă introducerea arhitecturii romanice la Cracovia și la Poznan. Pe la 1270, într-un text cronicăresc scris în latină, undeva în Silezia, apărea și un prim fragment în limba polonă. Cu litere latine a fost scrisă și prima versiune poloneză cunoscută a rugăciunii „Tatăl Nostru” („Ojciec Nasz”), la 1375.

Desigur, a trebuit să fie foarte selectiv în prezentarea materialelor expuse în muzeul varșovian. Pot afirma însă, în concluzie, că orice vizitator (cât de cât avizat) al muzeului respectiv își poate face o imagine completă a preistoriei și istoriei tuturor regiunilor Poloniei, încă numite, în limbaj administrativ, „voievodate” și „cnezate”.

5. Am plecat din Varșovia spre București-Otopeni pe 10 mai, ducând cu mine nu doar un volum consistent de materiale științifice acumulate în zilele petrecute în Polonia, ci și amintirea unor gazde foarte primitoare și a unor instituții bine organizate. Sunt convins că asemenea relații interacademice merită întreținute și continuate, pentru că oamenii de știință români și polonezi chiar au ce-și spune unii altora și o fac, în cele mai multe cazuri, cu plăcere și interes.

ADRIAN PORUCIUC

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE LA MOSCOVA ȘI SANKT-PETERSBURG (IUNIE 2013)

Pentru cercetătorul interesat de raporturile comunităților românești cu cnezatele vechi rusești și de arheologia triburilor nomade târzii din stepele Eurasiei un stagiu de documentare în Rusia se vădește de strictă necesitate. Faptul este pe deplin firesc pentru că, deși ambele ansambluri tematice au polarizat interesul specialiștilor pe multe meridiane ale mapamondului, istoricii ruși au fost cei ce le-au dedicat cele mai numeroase și mai cuprinzătoare investigații. Dacă scrierile peste care s-a așternut patina timpului sunt întrucâtva mai ușor accesibile în marile biblioteci europene și americane, nu același lucru se poate aprecia în cazul lucrărilor elaborate în ultimele decenii, dat fiind ritmul debordant al aparițiilor editoriale, dar și al faptului că tipărirea lor nu mai reprezintă, ca în trecutul nu prea îndepărtat, apanajul Moscovei și al Sankt-Petersburgului, ci a fost asumată de un număr extrem de mare de centre regionale, fără tradiții științifice perene și lipsite de preocuparea pragmatică și statornică de a realiza o distribuire adecvată a propriei producții tipografice, chiar în cazul celor de o reală calitate.

Conștientizând că o documentare riguroasă este iluzorie numai prin folosirea potențialului – indubitabil de invidiat – al marilor biblioteci și muzee occidentale, am fost determinat să iau decizia unei călătorii de studii la Moscova și Sankt-Petersburg, spre a utiliza oportunitățile ce decurg din vechea convenție de colaborare dintre Academia Română și Academia Rusă de Știință, care, din fericire, a supraviețuit schimbărilor de regim și convulsiilor politice din răsăritul Europei. Prefer să dau uitării impedimentele birocratice întâmpinate până am reușit să obțin avizele necesare pentru deplasare. Cu temporizările de rigoare, acestea au fost acordate de conducerea Institutului de Istorie și de cea a Institutului de Arheologie al Academiei Ruse de Știință din Moscova și de direcția Muzeului de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera) din Sankt-Petersburg.

Deplasarea din rațiuni științifice în Rusia s-a derulat în perioada 10–20 iunie la Moscova și între 21 și 26 iunie la Sankt-Petersburg și a constat prioritar în documentare la biblioteci și muzee, precum și în schimburi de informații și confruntări de idei cu mai mulți specialiști de notorietate.

Din paleta largă de posibilități de investigații oferită de cele două metropole, am optat pentru cantonarea sferelor de interes asupra contactelor profesionale și politice ale regiunilor românești cu cnezatele din Rusia Meridională în Evul Mediu, asupra ultimelor valuri de migratori de stepă (pecenegi, uzi, cumani, mongoli etc.) pătrunse în ținuturile de la nord de Munții Caucaz, Marea Neagră și Dunărea de Jos, precum și asupra constituirii și evoluției statului Hoardei de Aur, cu întregul cortegiu de urmări militare, demografice și culturale în estul și sud-estul Europei. În mod ocazional, mi-am consemnat și alte date cu anumită relevanță pentru istoria teritoriilor carpato-dunărene și a arealului învecinat.

În capitala Rusiei, am lucrat la biblioteca Institutului de Arheologie și în aceea a Institutului de Istorie, ambele găzduite într-o clădire din patrimoniul Academiei Ruse de Știință, precum și la Biblioteca Rusă de Stat (fostă „V. I. Lenin”). Deși cu unele lipsuri surprinzătoare, mai ales în privința literaturii științifice străine, ele beneficiază de un fond bogat de carte, reunit în chip firesc din tipărirea rusești. Din păcate, cele două biblioteci ale institutelor subordonate Academiei Ruse de Științe au un program neobișnuit de lejer, limitat la numai trei zile pe săptămână, de natură să nu suprasolicite eforturile de lectură ale cercetătorilor, a căror prezență zilnică la locul de muncă oricum nu este obligatorie. În schimb, Biblioteca Rusă de Stat nu are restricții în privința orarului, iar cărțile electronice de intrare – imprimate cu chipul cititorului – se eliberează solicitanților cu operativitate. Sistemul ei de funcționare comportă însă și anumite disfuncționalități, în sensul că accesul la publicațiile din ultimul deceniu, deocamdată singurele computerizate, este greoi și birocratic, în vreme ce acelea mai vechi nu se servesc decât după o zi sau două de așteptare.

Zilele limitate petrecute la Sankt-Petersburg nu mi-au permis prezențe prea îndelungate în sălile bibliotecilor, singurele cărora le-am pășit pragul fiind Biblioteca Națională Rusă și biblioteca Institutului de Istorie a Culturii Materiale, nume cu tentă desuetă, sub care funcționează instituția ce ar trebui să poarte denumirea adoptată pretutindeni în lume de Institut de Arheologie. Cea dintâi este reputată pe plan mondial pentru fondul său bogat de tipărituri și manuscrise vechi. Multe din încăperile și dependințele sale nu au mai suferit de multă vreme modernizări, dar este meritoriu că procesul de computerizare a publicațiilor a avansat destul de mult. Loturi ample de cărți și reviste, cu precădere cele în limbi străine, nu se păstrează în clădirea centrală, ci la o filială situată într-un alt cartier al orașului. Cu toate că societatea rusă a suferit în ultimele două decenii transformări structurale, în sălile de lectură de la Biblioteca Națională Rusă, ca și la bibliotecile moscovite, de altfel, tronează la loc de cinste, printre lucrările uzuale, operele complete ale lui V. I. Lenin (una din ediții însumează 50 de volume!), flancate uneori și de acelea ale lui Marx și Engels, chiar dacă cititorii nu par să dea semne că ar fi ahtiați să le consulte.

Institutul de Istorie a Culturii Materiale are reputația de a dispune de cea mai bună bibliotecă cu profil arheologic din întreaga Rusie. Se află aici bogate stocuri de cărți și reviste apărute înainte de Revoluția din Octombrie, când lumea savantă rusă etala ambiția de a se situa la cotele cele mai înalte de pe plan european. Cercetătorul ce va găsi răgaz pentru a lucra în această bibliotecă va avea de profitat fie că este preocupat de preistorie, numismatică, epigrafie, arhitectură, fie că vizează sfere ale orientalisticii sau bizantinologiei. Din motive nu ușor de elucidat, schimburile de publicații externe, mai cu seamă cu centrele din fosta Uniune Sovietică separate de Federația Rusă, s-au diminuat drastic ori au devenit aleatorii.

O pondere esențială în cadrul stagiului de documentare a fost acordată vizitării muzeelor de istorie, arheologie, artă și etnografie. La Moscova am avut posibilitatea de a lucra la Muzeul de Stat de Istorie, Muzeul Kremlinului, Galeria Tretyakov, Muzeul de Stat de Artă a popoarelor Orientului și la Muzeul de Stat de Artă „A. S. Pușkin”, toate posesoare ale unor colecții de o valoare inestimabilă în cadrul propriului profil de interes. În expoziția de bază a Muzeului de Stat de Istorie (*Государственный Исторический Музей*) am colaționat numeroase informații privind istoria slavilor, rușilor, precum și a triburilor de călăreți de stepă. După anumite insistențe, mi s-a permis să lucrez și în depozitul de materiale arheologice al muzeului, unde am desenat și fotografiat piese din componența inventarului funerar al nomazilor turcici descoperite înainte de Primul Război Mondial în Basarabia și la nordul Mării Negre, precum și câteva cruciulițe-encolpion vechi rusești cu analogii și în regiunile românești.

Muzeul Kremlinului se compune din două părți distincte: așa-numitul Palat al Armurăriei (*Оружейная палата*) – ridicat special cu această destinație în 1844–1851 – și șiragul de lăcașe de cult din perimetrul fortificat al reședinței marilor cneji și a țarilor. În pofida numelui său, armamentul nu constituie decât o pondere minoră din cadrul exponatelor Palatului, care impresionează mai cu seamă prin opulența argintăriei, giuvaerurilor, veșmintelor, caleștilor aparținând dinaștilor ce au rezidat la Kremlin și membrilor familiilor acestora, produse de meșteșugarii locali și străini sau primite în dar de la capetele încoronate din Occident și Orient. În foarte puține locuri din lume se conservă o cantitate atât de însemnată de obiecte de mare valoare, colectate de-a lungul a circa jumătate de mileniu, ele reflectând, pe de o parte, bogăția, puterea și prestigiul conducătorilor Rusiei, iar, pe de altă parte, responsabilitatea organismelor puterii statale, astfel că prețiosul tezaur s-a păstrat în general intact, în ciuda scurgerii veacurilor și a primenirii regimurilor politice. Făcând această constatare, nu putem să nu ne reprimăm regretul că o astfel de situație nu are nici cele mai infime similitudini cu ceea ce s-a petrecut – datorită vicisitudinilor vremurilor – în voievodatele românești, de la conducătorii acestora parvenindu-ne doar un număr infim de obiecte personale și de simboluri statale, și nu dintre acelea mai reprezentative sau cu valențe artistice particulare.

Bisericile din cuprinsul Kremlinului, aflate în vecinătatea imediată a reședinței marilor cneji și a țarilor, dau deopotrivă măsura disponibilităților materiale și artistice ale Rusiei medievale și de la începutul epocii moderne. Toate aceste lăcașuri au fost ridicate în cursul secolelor XV–XVI și păstrează caracteristicile arhitecturale ale epocii, implicând somptuozitate și spațialitate. Turlele, terminate în formă de bulb de ceapă și cu înălțime diferită, le conferă o siluetă piramidală, armonioasă și expresivă. Interioarele erau decorate cu fresce bogate și catapetezme impozante, dar, din păcate, din cauza incendiilor, degradării și refacerilor, pictura murală nu s-a păstrat în forma inițială decât într-o mică măsură. De o valoare artistică remarcabilă sunt și numeroasele icoane dispuse din pridvor și până în altar, ele fiind în congruență cu cromatismul luminos al frescelor.

Bisericile de la Kremlin au reprezentat mai mult decât simple lăcașuri de închinăciune pentru protipendada de la curte. Astfel, catedrala Adormirii Sfintei Fecioare Maria (*Успенский собор*), proiectată de către arhitectul italian Aristotele Fioravanti în anii 1475–1479, după o nereușită lamentabilă a meșterilor locali, a devenit loc de încoronare a suveranilor ruși, precum și al altor ceremonii publice solemne. Aici se făceau rugăciuni înainte de campanii militare de anvergură și se adresau mulțumiri divinității după victoriile împotriva dușmanilor. Lăcașul dispune de un plan dreptunghiular, fiind prevăzut cu cinci turlle și tot atâtea abside, precum și cu șase stâlpi de susținere a bolților (Fig. 1, B). În zona centrală erau amplasate locurile de rugăciune ale țarului, țarinei și patriarhului, în vreme ce, de o parte și de alta a intrării prin portalul vestic, erau rânduite sarcofagele din piatră, cu rămășițele mai multor mitropoliți și patriarhi. Ultimul țar care a primit coroana imperială de la patriarh, în anul 1896, a fost Nicolae II, care avea să fie și cel din urmă monarh al Rusiei, asasinat de bolșevici.

Un interes deosebit prezintă și catedrala Arhanghelului [Mihail] (*Архангельский собор / Собор святого Архистратига Михаила*), ridicată între anii 1505 și 1508 de arhitectul Aleviz Friazin cel Tânăr (Alovisio Novo), pe locul unui lăcaș din piatră, a cărei construcție fusese decisă de marele cneaz Ivan I Danilovici Kalita (1325–1340), dar care fusese distrus de un incendiu. Catedrala a fost destinată drept necropolă a marilor cneji și a primilor țari, printre cei ce își dorm aici somnul de veci numărându-se mai multe figuri notabile din istoria Rusiei: Ivan I Kalita, care a impus preeminența Moscovei între cnezatele rusești, Dimitrii Ivanovici Donskoi, învingătorul tătarilor la Kulikovo (1380), Ivan III Vasilevici, cel care a dobândit independența deplină față de tătari, având legături amiabile cu Ștefan cel Mare, Ivan IV Vasilevici cel Groaznic, devenit primul țar al Rusiei în 1547 și inițiator al unor importante reforme legislative și administrative, Fiodor I Ivanovici, ultimul suveran din dinastia Ruricizilor, susținător al expansiunii în vestul Siberiei, Mihail Fiodorovici, primul țar al dinastiei Romanovilor, ales de adunarea țării (*земский собор*) în 1613, cel din urmă înmormântat în catedrala Arhanghelului – în 1730 – fiind țarul Petru II Alekseevici. Aici a fost depus și sicriul cu relicvele cneazului Mihail al Cernigovului, suprimat la curtea hanului Hoardei de Aur în 1246 și martirizat ulterior de Biserica rusă. În incinta lăcașului-necropolă se află și piatra de mormânt a unui nobil tătar care adoptase ortodoxismul, depunerea sa într-un spațiu de sacralitate reflectând desigur tendințe prozelitice într-un areal ce aparținea foștilor inamici ireductibili.

Dintre celelalte sfinte lăcașuri de la Kremlin, mai amintim biserica Așezarea Acoperământului Maicii Domnului (*Церковь Ризположения / Церковь Положения ризы Пресвятой Богородицы*), ctitorită în 1451 din inițiativa mitropolitul Ionas, cu menirea de a comemora respingerea tătarilor din hanatul Astrahanului care agresaseră Moscova. Respectivul înalt ierarh, al cărui chip este redat în basorelief și pe frescă, fusese primul mitropolit ales de sinodul arhierilor – în 1448 –, fără să fi avut confirmarea Constantinopolului agonizant, fiind ulterior canonizat. Deteriorarea bisericii, probabil ca urmare a unui incendiu, l-a îndemnat pe mitropolitul Gerontius, de asemenea aureolat cu podoaba canonizării, să decidă, în 1484, înlocuirea ei cu o construcție din piatră mai extinsă, prevăzută în 1644 cu fresce pe pereții laterali și pe pilaștri. Aceasta a funcționat drept lăcaș privat al mitropoliților și patriarhilor.

Marii cneji și țarii își aveau și ei o biserică proprie, destinată ceremonialurilor domestice și familiale: catedrala Bunei Vestiri (*Благовещенский собор*), ridicată deasupra unui așezământ mai vechi, din porunca lui Ivan III Vasilevici, între 1484 și 1489, cu aportul arhitecților din Pskov, și reconstituită din inițiativa lui Ivan IV cel Groaznic în 1562–1564, după ce, cu câțiva ani mai înainte, un incendiu îi afectaseră interiorul. Inițial lăcașul fusese prevăzut cu o turlă principală și două secundare, acestea din urmă fiind dublate în vremea domniei lui Ivan IV (Fig. 1, A).

Dacă solicitarea lui Francesco Bartolomeo Rastrelli (1700–1771) pentru a proiecta faimoasele palate ale țarilor din Sankt-Petersburg și din împrejurimile sale este un fapt de largă notorietate, apelul la arhitecții italieni spre a construi lăcașuri de cult în inima reședinței autocașilor ruși, cu mult înainte ca Petru cel Mare să taie bărbile boierilor și să deschidă porțile Imperiului spre Occident, este o realitate mai puțin deslușită. De remarcat, însă că, spre deosebire de Rastrelli, respectivi arhitecți nu au urmat decât secvențial stilistica monumentelor vest-europene prin introducerea unor elemente renascentiste, ci s-au conformat cu obediență rigorilor ctitoricești indigene. O asemenea implicare a meșterilor iscusiți de la sud de Alpi în dotarea cu edificii reprezentative a țarilor din centrul și din jumătatea răsăriteană a continentului european nu este câtuși de puțin singulară, fiind cunoscut aportul lor în acest sens în bazinul pontic, în Imperiul habsburgic, Polonia etc. și, dacă este să dăm crezare lui Ioan Neculce, li se datorează și edificarea Mănăstirii Golia din Iași.

Arhitecții și inginerii italieni au contribuit totodată la proiectarea centurii fortificate ce împrejmuea reședința dinastilor ruși de la Kremlin, devenită emblemă a Moscovei și simbol național. În conformitate cu noul său statut dobândit pe eșichierul intern și extern în a doua jumătate a secolului al XV-lea, Moscova avea nevoie să-și marcheze prestigiul și printr-un program constructiv de anvergură. Vechile întărituri, ridicate din lemn încă spre mijlocul secolului al XII-lea, cu toate adaosurile practicate ulterior, nu se mai aflau în compatibilitate cu evoluția tehnicii militare a vremii, astfel că, în 1485, Ivan III l-a investit din nou pe Aristotele Fioravanti, aureolat de fama reușitei edificării catedralei Adormirii Sfintei Fecioare Maria, cu îndatorirea de a dirija lucrările de restructurare a Kremlinului, la care avea să și-i asocieze și pe alți conaționali: Antonio Friazin, Pietro Solario, Alevis Friazin cel Bătrân. Complexului fortificat i s-au adus ulterior numeroase consolidări și adaosuri, ce constau din turnuri, porți etc., ultimele – cu veleități estetice – datând din perioada stalinistă.

Tot în incinta Kremlinului se păstrează două exponate din metal cu dimensiuni ciclopice: „tunul țarului” (*царь-пушка*), turnat în 1586, cu greutatea de circa 40 de tone, și „clopotul țarului” (*царь-колокол*), turnat în 1733–1735 – la solicitarea țarinei Anna I Ioannovna –, cu înălțimea de 6,14 m, diametrul de 6,6 m și greutatea de aproximativ 200 de tone, ambele evident nefuncționale datorită volumului supradimensionat, ilustrare a spiritului grandomaniei. În afara incintei fortificate, într-o extremitate a Pieții Roșii, tronează un alt lăcaș emblematic al metropolei, Biserica Vasilii Blajeni (*Храм / Собор Василия Блаженного*), ridicată la mijlocul secolului al XVI-lea, cu adaosuri masive în veacul următor.

La Galeria Tretyakov, muzeul cel mai reprezentativ pentru pictura și sculptura rusă clasică, am descins nu numai pentru a admira pânzele lui Rubliov, Repin, Surikov, Petrov, Serov, Vrubel, Vereșciaghin sau Voronțov, ci și pentru a contempla icoane de mare preț, lucrări provenind din mai multe școli de pictură, ce poartă amprenta pregnantă a artei bizantine, dar care își marchează și propriile caracteristici definitorii. În pofida rigorii canoanelor, a retoricii cenzurate a gesturilor personajelor redată și a maiestruozității lor austere, ele nu sunt lipsite de expresivitate, la aceasta contribuind și franchețea cromatică. O colecție remarcabilă prin varietate conține Muzeul de Stat de Artă a popoarelor Orientului (Fig. 1, C), având exponate de valoare deosebită la secțiunile de artă mongolă, persană, chineză etc.

Unul din locurile de atracție de prim rang ale capitalei ruse este fără îndoială Muzeul de Stat de Artă „A. S. Pușkin”, denumit poate mai puțin inspirat după numele reputatului poet, căruia i s-a dedicat, precum se cuvenea, și un spațios muzeu memorial, ceea ce conduce la confuzii printre persoanele mai puțin informate. Pe lângă pânze ale marilor maeștri celebri – Rembrandt, Bruegel, Cranach, Murillo, Van Dyck, Tintoretto, Canaletto, Adrian van Ostade, Rubens, Watteau, David etc. –, muzeul deține colecții notabile de artă mesopotamiană, egipteană, greacă și romană. Între exponate am remarcat, între altele, o plăcuță de fildeș sculptată cu imaginea lui Iisus încoronându-l pe Constantin VII Porphyrogenetos, una din rarele reprezentări ale faimosului împărat-cărturar, exceptându-le pe acelea cu tentă convențională de pe emisiunile monetare.

Sankt-Petersburg reunește o rețea muzeală de anvergură mondială – ce îi amplifică considerabil atractivitatea –, fiind fondată pe când orașul devenise capitala unui imperiu omnipotent, multietnic și pluriconfesional, despre care țarii puteau declara, precum odinioară făcuse regele Filip II, că în întinderea sa, soarele, nu apune niciodată: *Die Sonne geht in meinem Staat nicht unter* (Schiller, *Don Carlos*). Preluând eclectic modele ilustrate de suveranii din Occident și dispunând de resurse materiale pe măsură, țarii au patronat un program consecvent de achiziții ale unor mari valori artistice orientale și occidentale, din vremurile preistorice până în epoca contemporană lor, la acestea adăugându-se vestigiile colectate de pe cuprinsul propriului stat, ale cărui hotare înglobau strălucite civilizații defuncte.

Dintre unitățile muzeale din metropola de pe Neva am avut privilegiul de a vizita Ermitajul Muzeul de Artă Rusă, Muzeul de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera) și Muzeul Rus de Etnografie.

Unul dintre cele mai mari, valoroase și complexe muzee de pe plan mondial, Ermitajul, este prea celebru pentru a reclama o prezentare. Potrivit estimărilor, pragul său este trecut anual de circa trei milioane de vizitatori, adică jumătate de cât beneficiază Luvrul. Din perspectiva arheologiei, o atractivitate specială prezintă sălile unde sunt expuse vestigiile ale civilizațiilor din Orientul Apropiat, Egipt, Grecia, Roma, Asia Centrală, Siberia, China, Mongolia, Japonia, Indonezia, India, Europa medievală, Bizanț, Persia etc., constând din orfevrărie, ornamente, piese de cult și de vestimentație, monede, ustensile din metal, ceramică, obiecte sculptate sau incizate din piatră, lemn, os, corn, țesături, inscripții etc. (Fig. 2, A–E).

Muzeul de Artă Rusă are o structură în mare parte asemănătoare Galeriei Tretyakov, pe lângă pânze și sculpturi ale marilor maeștri autohtoni (Briullov, Repin, Surikov, Ivanov, Levitan, Aivazovski, Antokolski etc.),

cuprinzând o colecție cu totul remarcabilă de icoane realizate mai cu seamă în ateliere din jumătatea septentrională a Rusiei. Laconismul rafinat al imaginilor și succesiunea gradată a tonurilor de lumină și umbră le ajută să respire o neîntinată evlavie pentru cele sfinte.

Cu toate că au un profil întrucâtva similar, cele două complexe muzeale aferente etnografiei acoperă în mare arealuri diferite: Muzeul de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera), creat la inițiativa țarului omonim, aspiră la o extindere teritorială mai amplă, ce vizează spații de dincolo de hotarele Rusiei, în vreme ce Muzeul Rus de Etnografie își circumscrie competențele la ținuturile din cuprinsul Imperiului rus și ale Uniunii Sovietice. Nu lipsesc nici exponate colectate din fosta Republică Socialistă Sovietică Moldovenească.

Pe parcursul deplasării de documentare în Rusia, am avut posibilitatea de a intra în contact cu figuri reprezentative ale arheologiei, istoriei și etnografiei țării gazde, prilej de a aborda probleme științifice de interes comun. Cu unele persoane având înalte responsabilități administrative, în afara aspectelor de această natură, am încercat să identificăm soluții eficiente pentru demararea sau, după caz, amplificarea și flexibilizarea raporturilor de cooperare instituțională, în general puțin consistente și cu cadență sincopată. Între personalitățile cu care am purtat discuții constructive, dar având și un anumit caracter protocolar, menționez pe acad. prof. Nikolai A. Makarov, directorul Institutului de Arheologie al Academiei Ruse de Științe din Moscova, Petr Grigorevici Gaidukov, membru corespondent al Academiei și director adjunct al aceleiași institut, acad. prof. Yurii A. Petrov, directorul Institutului de Istorie din Moscova, dr. Efrim Antonievici Rezvan, director adjunct al Institutului de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera), și prof. dr. habil. Natalia Kalashnikova, șefa Departamentului sud-est european din cadrul Muzeului Rus de Etnografie.

Asupra unor teme conexe istoriei și arheologiei etniilor turcice și mongole, vieții politice, economice și confesionale din Imperiul Hoardei de Aur, circulației obiectelor pectorale de cult bizantine și vechi-rusești, raporturilor comunităților românești medievale cu cnezatele din sud-vestul Rusiei, relevanței investigațiilor etnografice pentru definirea trăsăturilor artei popoarelor din estul și sud-estul Europei am purtat discuții și am schimbat opinii dintre cele mai rodnice cu cercetători cu o bună reputație științifică: acad. Mihail V. Gorelik de la Institutul de Studii Orientale, dr. Inga Druzhinina și dr. Viktor Chkhaidze de la Institutul de Arheologie din Moscova, dr. Irina Potkina de la Institutul de Istorie, dr. Natalia Astashova de la Muzeul Rus de Stat de Istorie – toți din Moscova, precum și cu dr. Natalia Golant de la Institutul de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera) și dr. Mark G. Kramarovski de la Muzeul Ermitajului din Sankt-Petersburg. Ar fi desigur prematur să coagulez coerent toate concluziile degajate prin confruntările de idei avute, dar am putut conveni asupra eterogenității structurilor demografice, sociale și culturale europene, a configurării unui liant între diversele civilizații în pofida pluralităților sesizate, a încadrării fenomenelor evolutive într-un lanț causal de o anumită coerență.

La buna desfășurare a deplasării – ceea ce a implicat obținerea aprobărilor pentru a lucra în unele muzee și biblioteci, stabilirea contactelor cu diverși specialiști și rezolvarea anumitor detalii birocratice – ajutorul colegial acordat de dr. Irina Potkina și dr. Inga Druzhinina la Moscova și dr. Natalia Golant la Sankt-Petersburg mi-a fost de netăgăduit folos, contribuind substanțial la eficientizarea demersurilor științifice la care mă angajasem.

Ca toate descinderile cu rosturi cărturărești în marile centre culturale și științifice, și aceasta din metropolele Rusiei mi-a inoculat, la ceas de bilanț, sentimentul că am profitat poate prea puțin de copiosul arsenal informativ sedimentat în muzee și biblioteci.

VICTOR SPINEI

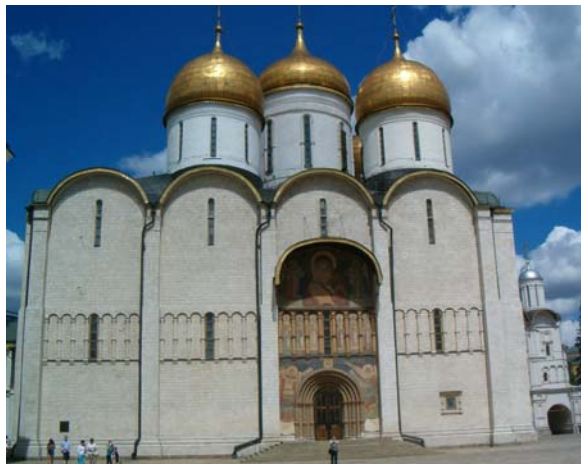
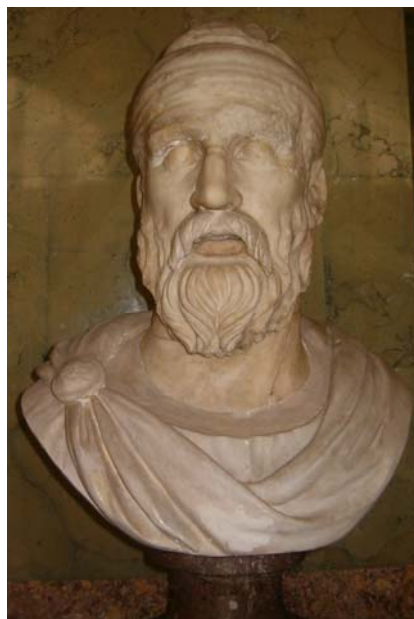
A**B****C**

Fig. 1. Moscova. Catedrala Bunei Vestiri (A) și Catedrala Adormirii Sfintei Fecioare Maria (B) de la Kremlin; Muzeul de Stat de Artă a popoarelor Orientului (C) (Foto V. Spinei).

A

B

C

D

E

Fig. 2. Sankt-Petersburg, Muzeul Ermitaj. Busturi de daci din marmură de la începutul secolului al II-lea al erei creștine, provenind din Forum Romanum (A, B); Paizas din argint descoperite în 1853, în satul Nyuki din bazinul râului Selenga, din Transbaikalului de Vest (C), și, respectiv, în 1845, într-o localitate din districtul Minusinsk, provincia Ienisei (D), din vremea dinastiei Yuan (1279–1368); Coif din fier, cu încrustații de argint, din secolul al XIV-lea, provenind din Mongolia (E) (Foto V. Spinei).